

Monitoring invoering vernieuwde bedrijfseconomie

Derde meting van het
monitoronderzoek. Meting in
zomer 2021 onder docenten en
leerlingen, over schooljaar
2020-2021

December 2021

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2021 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs:

Marc den Elzen, Bart Penning de Vries

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN:

1.7983.810

Inhoudsopgave

1. Samenvattend overzicht	5
2. Context, vraagstelling en opzet	7
2.1 Aanleiding en context	7
2.2 Vraagstelling en theoretisch kader	8
2.3 Onderzoeksopzet	11
2.4 Vragenlijst voor de startmeting	12
3. Responsbeschrijvingen	14
3.1 Responsgroep docenten	14
3.2 Responsgroep leerlingen	17
3.3 Landelijke spreiding van respondenten	18
4. Resultaten docenten	20
4.1 Onderwijspraktijk	21
4.1.1 Deskundigheid en voorbereiding	21
4.1.2 Gebruikte Lesmethode	22
4.1.3 Lesmateriaal	23
4.1.4 Toetsing	25
4.1.5 Vaardigheden	25
4.1.6 Leeractiviteiten	26
4.2 Uitvoerbaarheid, haalbaarheid en toetsbaarheid	27
4.2.1 Uitvoerbaarheid: algemene impact	27
4.2.2 Uitvoerbaarheid met betrekking tot tijd	28
4.2.3 Leerdoelen	29
4.2.4 Relevantie, inhoud en samenhang	30
4.2.5 Duidelijkheid van curriculumdocumenten	31
4.2.6 Waardering onderdelen domeinen	32
4.2.7 Reflectie op doorlopen examenprogramma	34
4.2.8 Eindopmerkingen	34
5. Resultaten leerlingen	35
5.1.1 Algemene indruk	35
5.1.2 Waarderingscijfer BE en aanraadfactor	36
5.1.3 Lesactiviteiten, docentrol en lesmethode	37
5.1.4 Leeractiviteiten	38
5.1.5 Lesinhoud	39
5.1.6 Toetsing	39
5.1.7 Aansluiting bij leerling	40

5.1.8	Relevantie	41
5.1.9	Vaardigheden gebruikt bij BE	42
5.1.10	Waardering domein B	42
6.	Aanbevelingen en discussie	44
6.1	Tijdsdruk	44
6.1.1	Examenprogramma/syllabus	44
6.1.2	CE	45
6.1.3	Lesmateriaal	45
6.1.4	Scholing/ondersteuning	45
6.1.5	Verschil havo en vwo	46
6.1.6	LOB	46
6.1.7	SE	47
7.	Referenties	48
8.	Bijlagen	49
8.1	Docenten: opmerkingen bij de waardering van de domeinen	49
8.2	Docenten: opmerkingen bij reflectie op het doorlopen van het BE examenprogramma	50
8.3	Docenten: opmerkingen aan het einde van de vragenlijst	52
8.4	Leerlingen: Toelichting bij aanraden aan derdeklassers	56
8.5	Leerlingen: Meninge n over veranderingen aan Bedrijfseconomie	60

1. Samenvattend overzicht

De nieuwe examenprogramma's bedrijfseconomie zijn in schooljaar 2018-2019 ingevoerd in klas 4 van havo en vwo. Het examenprogramma was geactualiseerd en ontwikkeld om meer nadruk te leggen op financiële zelfredzaamheid, ondernemerschap en loopbaanverloop. Daarnaast neemt het algemeen vormende elementen op in het examenprogramma en brengt het meer samenhang tussen de verschillende onderdelen.

Dit is een monitoronderzoek om signalen uit het land op te halen over de uitvoering van het vernieuwde examenprogramma. Het onderzoek focust op belangrijke thema's van de vernieuwing en kijkt naar de uitvoering en uitvoerbaarheid daarvan in de praktijk en hoe leerlingen dat ervaren.

Aan een vragenlijst voor docenten deden 112 docenten mee. De docenten gaven les aan havo 4, 5, of vwo 4, 5, 6, of een combinatie daarvan. Driekwart van die docenten gaven al vanaf 2018 les met het nieuwe programma. De onderwijservaring van de docenten strekt van 0-3 jaar tot meer dan 30 jaar. Qua landelijke spreiding waren uit elke provincie van Nederland docenten vertegenwoordigd. Aan de leerlingvragenlijst deden 135 leerlingen mee, uit havo 4, 5 en vwo 5, 6: ongeveer 40% zat op havo en 60% op het vwo. Hun profiel is vooral EM, maar ook NT of NG. De leerlingen komen van twaalf verschillende scholen (van 22 leerlingen is het onbekend), vooral uit Noord-Brabant en Noord Holland.

Docenten ervaren de inhoud van het examenprogramma havo en vwo als voldoende (7 op een schaal van 10). De uitvoerbaarheid van het examenprogramma van vwo is ook voldoende (7), maar van de havo onvoldoende (5).

De docenten geven het vak met plezier en vinden het nieuwe programma interessant om te onderwijzen. Zij vinden zichzelf voldoende deskundig om het te geven, maar er zijn enkele bijscholingsbehoeften aangekaart.

De docenten hebben vooral bij het havoprogramma te weinig tijd om het examenprogramma goed te behandelen. Veel docenten vinden het onduidelijk wat er in het CE getoetst wordt en dat er onvoldoende oefenmateriaal beschikbaar is. Ook vinden de docenten het examenprogramma onvoldoende samenhangend: het domein B dat meer samenhang in het examenprogramma moest scheppen, heeft volgens de meeste docenten niet dat effect.

Inhoudelijk vinden we dat de uitwerking van domein B1.1 en B1.4 het minst wordt gewaardeerd. Het examenprogramma beoogt meer differentiatie van vwo en havo. Dat wordt nu nog niet duidelijk ervaren.

In de uitvoering wordt veel aandacht besteed aan rekenvaardigheden en beperkt aan LOB. Wel vindt men dat het vak inhoudelijk goed voorbereidt op het vervolg. De leerdoelen (financiële bewustzijn, zicht op organisaties en bedrijfseconomische vaardigheden) kunnen volgens de docenten voldoende worden behaald.

De ervaring van de selecte groep leerlingen geeft een gematigd positief beeld. Over het algemeen waarden ze het vak met een 6-7 (op een schaal van 10). Ongeveer 60% van de leerlingen voelt zich bij het vak uitgedaagd, ze leren dingen die ze interesseren en vinden het relevant voor later. De deelonderwerpen van het nieuwe domein B worden door meer dan de helft van de leerlingen interessant gevonden. De leerlingen werken niet of nauwelijks aan beroepsoriëntatie. De vaardigheden die ze het meeste gebruiken bij BE zijn rekenvaardigheden. Dat zagen we ook bij de docentenresultaten.

In een vergelijking met de eerdere metingen lijkt het BE-programma voorzichtig positiever ervaren te worden. Wel blijkt dat het programma voor havo nog steeds als overladen ervaren wordt in de uitvoering. Dit heeft mede tot gevolg dat men meer focust op het CE en het SE deel onderbelicht laat. LOB en de differentiatie van het vwo-havo-programma komen nog onvoldoende tot hun recht in de uitvoering. Aanbevelingen in dit rapport zijn om nader te kijken naar de inhoud van het examenprogramma en de uitwerking in de syllabus, de uitwerking van het EP in de lesmethoden, meer ondersteuning te bieden op het gebied van scholing en uitvoering van het examenprogramma.

2. Context, vraagstelling en opzet

2.1 Aanleiding en context

Het examenprogramma management en organisatie (M&O) was toe aan herziening. Een aantal maatschappelijke ontwikkelingen leek niet in het examenprogramma geborgd, terwijl dat wel als noodzakelijk werd gezien (zie het rapport van de vakvernieuwingscommissie M&O (Commissie Boot, oktober 2014)). Het ging om het toenemend belang van financiële zelfredzaamheid, een grotere nadruk op ondernemerschap en het idee dat toekomstige werknemers vaker van baan zullen wisselen. Ook was er de wens dat belangrijke algemeen vormende elementen zouden voorkomen in het vak bedrijfseconomie. Daarnaast moest een nieuw programma meer samenhang tussen de verschillende onderdelen kunnen aanbrengen. Daarom is een nieuw domein *B Van persoon naar rechtspersoon* opgenomen, dat deze samenhang moet beschrijven en zichtbaar maken. Bepaalde juridische en bedrijfseconomische principes die worden toegepast in de privésfeer, zijn ook van toepassing op zelfstandig ondernemerschap en bedrijven. Door de toevoeging van domein B is een concentrische opbouw van de stof op een meer vanzelfsprekende wijze in het programma ingebouwd.

De nieuwe examenprogramma's zijn in schooljaar 2018-2019 ingevoerd in klas 4 van havo en vwo. Om de invoering goed te volgen, zijn we in opdracht van het ministerie van OCW gestart met een meerjarig monitoringprogramma. Deze evaluatie heeft zowel een formatief als een summatief karakter. Tijdens het proces van invoering leveren evaluatieresultaten een bijdrage aan het bijstellen en verbeteren van invoeringsactiviteiten. Daarnaast geeft de evaluatie antwoord op de vraag in hoeverre scholen en docenten er in slagen vorm te geven aan de beoogde vernieuwing.

De invoering van de nieuwe examenprogramma's voor havo en vwo en de bijbehorende syllabi zijn belangrijke dragers van de beoogde vernieuwing in het bedrijfseconomieonderwijs. Als bedrijfseconomie op school in de bovenbouw havo/vwo wordt gegeven, zijn scholen verplicht om deze examenprogramma's en syllabi in te voeren. Er zijn in Nederland ook scholen waar het vak niet wordt gegeven op havo/vwo. Bedrijfseconomie is een keuzevak: scholen kunnen het vak voor leerlingen in de vier profielen aanbieden, maar kunnen dit ook tot enkele profielen beperken, bijvoorbeeld vanwege roostermogelijkheden.

De grote programmatische veranderingen die het nieuwe vak bedrijfseconomie met zich meebrengt, zijn:

- het individu, de leerling, staat meer centraal. Zo speelt het nieuwe programma in op de zelfredzaamheid, ondernemerschap en meer in het algemeen op de belevingswereld van de leerling;
- een meer geïntegreerde programmastructuur, waardoor het vak vergeleken met het examenprogramma M&O een grotere samenhang krijgt;
- als bindmiddel is aan het nieuwe examenprogramma een overkoepelend domein toegevoegd. Dit domein B, *Van persoon naar rechtspersoon*, legt via een aantal subdomeinen de verbinding tussen de persoonlijke en de organisatorische invalshoeken van het vak bedrijfseconomie.

Voor het programma gelden de volgende leerdoelen:

- De leerling ontwikkelt een begrip over het functioneren van organisaties in een samenleving waarin de meeste goederen en diensten in georganiseerd verband worden voortgebracht.
- De leerling verwerft essentiële vaardigheden op belangrijke bedrijfseconomische en organisatorische vakgebieden.
- De leerling verkrijgt en vergroot zijn persoonlijke financieel bewustzijn, waaronder financieel inzicht en financiële vaardigheden, opdat hij in staat is verantwoord te handelen voor zichzelf en voor organisaties waarin hij in welke rol dan ook actief is.
- De leerling is voorbereid op een voortgezette studie, respectievelijk het werkzame leven, of dit nu is als zelfstandige, als ondernemer of als werknemer.
- De leerling heeft een eerste loopbaanoriëntatie ontwikkeld en zicht op een verdere persoonlijke ontwikkeling.

Verder zou het nieuwe programma het volgende in zich moeten hebben:

- een duidelijker onderscheid tussen havo- en vwo-programma;
- ruimte tot profilering via bijvoorbeeld domein H (*Keuzeonderwerpen*).

2.2 Vraagstelling en theoretisch kader

Curriculumtypologie

De theoretische achtergrond bij de evaluatie van de invoering van de nieuwe examenprogramma's bedrijfseconomie is de typologie van curriculaire verschijningsvormen (Van den Akker, 2003; zie Tabel 1). In de monitoring proberen we zicht te krijgen op hoe het beoogde curriculum doorwerkt in de lespraktijk. Hoe worden de documenten waarin het beoogde curriculum

beschreven wordt geïnterpreteerd en uitgevoerd? En hoe ervaren de leerlingen dat? Tussen de verschillende verschijningsvormen komen vaak discrepanties voor. Dat is niet per se problematisch, maar het is goed om zicht te hebben op optredende verschillen en ze waar nodig te verkleinen.

Tabel 1. *Curriculaire verschijningsvormen (Van den Akker, 2003).*

beoogd curriculum	Imaginaire	opvattingen, wensen en idealen (basisvisie)
	Geschreven	documenten en materialen (examenprogramma's, syllabi, handreikingen, lesmateriaal)
geïmplementeerd curriculum	Geïnterpreteerd	oordelen en interpretaties van docenten, examenmakers en uitgevers
	Uitgevoerd	feitelijk onderwijsleerproces
gerealiseerd curriculum	Ervaren	ervaringen van leerlingen
	Geleerd	leerresultaten bij leerlingen

Onderzoeksvragen

De evaluatie richt zich op de volgende hoofdvraag:

In hoeverre wordt de beoogde vernieuwing in het nieuwe vak bedrijfseconomie geïmplementeerd in de onderwijspraktijk?

Deze hoofdvraag valt uiteen in de volgende twee deelvragen gekoppeld aan het geïmplementeerde en gerealiseerde curriculum:

- Wat vinden docenten van het beoogde vernieuwde examenprogramma bedrijfseconomie? (geïnterpreteerd)
- Hoe vertalen docenten het beoogde vernieuwde examenprogramma bedrijfseconomie concreet naar de onderwijspraktijk? (uitgevoerd)
- Hoe ervaren leerlingen het nieuwe examenprogramma bedrijfseconomie? (ervaren)

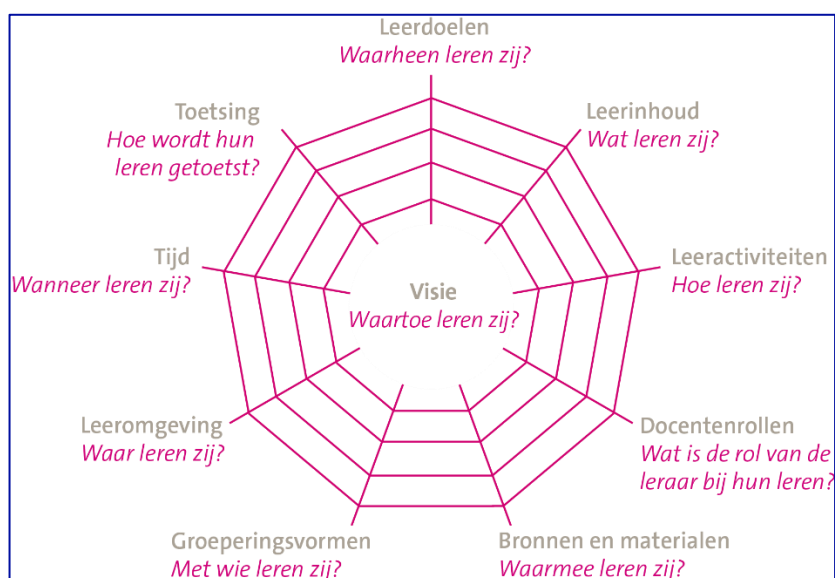
De beoogde vernieuwing omvat het vernieuwde programma, zoals beschreven in verschillende documenten weergegeven in Tabel 2. Alleen de vastgestelde

vernieuwde examenprogramma's en ontwikkelde syllabi zijn verplicht, alle overige documenten dienen ter inspiratie. Samen vormen deze documenten het geschreven beoogd curriculum.

Tabel 2. Documenten die het vernieuwde programma bedrijfseconomie beschrijven

niveau	status: verplicht	status: niet verplicht, ter inspiratie
macroniveau	<ul style="list-style-type: none"> • vastgestelde examenprogramma's • definitieve syllabi voor het centraal examen 	<ul style="list-style-type: none"> • definitieve handreikingen voor het schooexamen met daarin eindtermen SE voorbeeldmatig gespecificeerd
microniveau		<ul style="list-style-type: none"> • voorbeeldmatig lesmateriaal zoals opgenomen in digitale handreiking, inclusief ander type toetsen als schriftelijke.

De invoering van nieuwe examenprogramma's en bijbehorende syllabi en de aandacht die scholen en docenten besteden aan de relevante thema's voor de vernieuwing van het vak bedrijfseconomie (zie paragraaf 2.1), zijn van invloed op de verschillende elementen van het leerplan, die ook weer met elkaar samenhangen. De kern van een leerplan zijn de doelen en inhouden van het leren. Veranderingen in die kern veronderstellen meestal ook wijzigingen in veel andere aspecten van het (plannen van) leren. Hoe de verschillende leerplankundige aspecten met elkaar samenhangen wordt verbeeld in het curriculaire spinnenweb (zie Figuur 1). Voor een kwalitatief goed curriculum zijn deze aspecten van belang en moeten ze met elkaar in balans zijn. De keuze voor het spinnenweb als metafoor benadrukt dat alles met elkaar samenhangt en de kwetsbaarheid van het geheel. Het monitoronderzoek is gebaseerd op dit model en heeft als doel een indicatie te krijgen over hoe deze aspecten in de praktijk geïmplementeerd en ervaren worden.

Figuur 1. Curriculair spinnenweb (Van den Akker, 2003)

2.3 Onderzoeksopzet

De onderzoeksgroep bestaat uit docenten en leerlingen havo en vwo. Tabel 3 geeft per deelvraag weer welke onderzoeksactiviteiten zijn uitgevoerd bij welke onderzoeksgroep.

Tabel 3. Onderzoeksactiviteiten per deelvraag

deelvraag	Onderzoeksactiviteiten
1. Wat vinden docenten van het beoogde vernieuwde examenprogramma bedrijfseconomie?	<ul style="list-style-type: none"> vragenlijstonderzoek onder docenten
2. Hoe vertalen docenten het beoogde vernieuwde examenprogramma bedrijfseconomie concreet naar de onderwijspraktijk?	
3. Hoe ervaren leerlingen het nieuwe examenprogramma bedrijfseconomie?	<ul style="list-style-type: none"> vragenlijstonderzoek onder leerlingen

De eerste meting is alleen onder docenten gedaan halverwege het eerste invoeringsjaar (2018-2019). Die is opgevolgd door een meting in schooljaar

2019-20¹. Deze derde meting over schooljaar 2020-21 is gedaan door middel van vragenlijsten in april 2021.

2.4 Vragenlijst voor de startmeting

De inhoud van de vragenlijst is gebaseerd op de verschijningsvormen van het curriculum (in Tabel 1) en is ingevuld aan de hand van het curriculaire spinnenweb (*Figuur 1*). Deze werkwijze is gebaseerd op eerdere onderzoeksinstrumenten die SLO ontwikkeld en gebruikt heeft bij eerdere curriculumevaluaties². De onderzoeksvariabelen betreffen deels algemene zaken die bij curriculumevaluatie van belang zijn, zoals de beschikbare lestijd, maar zijn inhoudelijk toegesneden op de aanwezige thema's in de vakvernieuwing. Voor de belangrijke thema's uit de vakvernieuwing worden de relevante curriculaire aspecten uit het spinnenweb bevraagd. Vanwege de omvang van de vragenlijst moet daarvoor een selectie gemaakt worden. Dit is gedaan aan de hand van meerdere interviews met docenten en docentenopleiders. Versies van de vragenlijsten zijn voor feedback voorgelegd aan de Vecon, een eerstegraads lerarenopleider bedrijfseconomie, docenten bedrijfseconomie en vanuit het CvTE de dossierhouder.

De deelvragen in Tabel 3 vormen de basis voor de vragenlijsten. Vanuit die perspectieven wordt gekeken naar belangrijke thema's in het vernieuwde examenprogramma. In Tabel 4 staat een overzicht van hoofd- en subthema's in de docent- en leerlingvragenlijst. In deze meting is domein H niet meegegaan omdat het te veel vertekend zou worden door covid-omstandigheden. In de volgende meting zal dit weer aan bod komen.

Tabel 4. Hoofd- en subthema's in de vragenlijsten.

Thema's van de vakvernieuwing in de vragenlijst
<ul style="list-style-type: none">
• inhoudelijke vernieuwingen
• loopbaanoriëntatie
• samenhang
• domein B 'Van persoon naar rechtspersoon'
• domein H 'Keuze-onderwerpen'*
• aandacht en ruimte voor (vakspecifieke) vaardigheden
• uitvoerbaarheid

¹ Monitorrapporten 2018-19 (zie <https://www.slo.nl/publicaties/@13139/monitoring-invoering-2/>) en 2019-20 (zie <https://www.slo.nl/publicaties/@16536/monitoring-invoering-vernieuwde/>)

² Zie: <https://slo.nl/curriculumevaluatie>

- tijd
- helderheid
- deskundigheid/bijcholingsbehoefte
- lesmateriaal
- toetsing
- impact
- aansluiting bij de leerling
- relevantie voor de leerling

De werving voor deelname aan de docentvragenlijst is gestart in april 2021 en bestond uit:

- een uitnodiging in de nieuwsbrief tweede fase van SLO;
- een uitnodiging via de nieuwsbrief van de Vecon en een vermelding op de site van de Vecon;
- een artikel in het *Tijdschrift voor het economisch onderwijs* (Vecon) dat aandacht vroeg voor de digitale vragenlijst. Deze ging later mee dan het geplande 1 aprilnummer, met waarschijnlijk invloed op de respons;
- een open uitnodiging op LinkedIn door de projectleider van SLO.

De vragenlijsten zijn anoniem verwerkt. Voor de analyse is gebruik gemaakt van R³. De resultaten zijn gepresenteerd in figuren en op hoofdlijnen beschreven.

---

³ R Core Team (2018). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. www.r-project.org/index.html

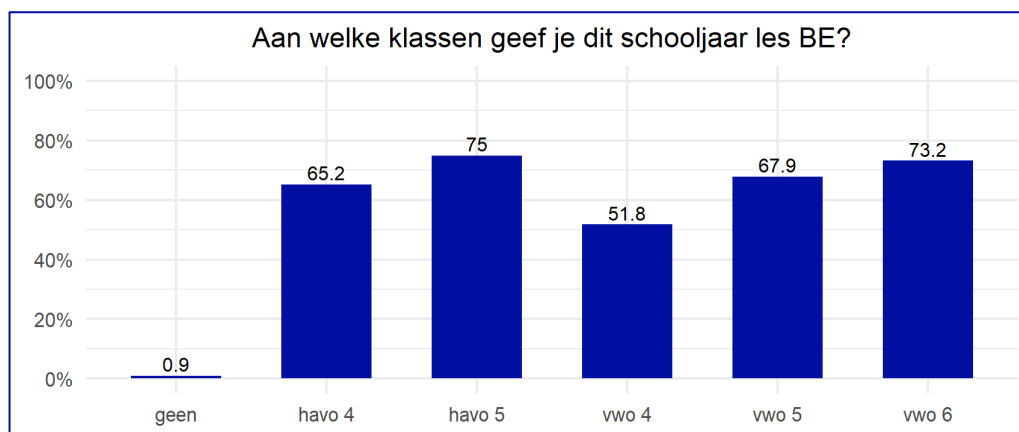
3. Responsbeschrijvingen

In dit hoofdstuk wordt de achtergrond van de docenten en leerlingen beschreven die meededen aan de meting.

3.1 Responsgroep docenten

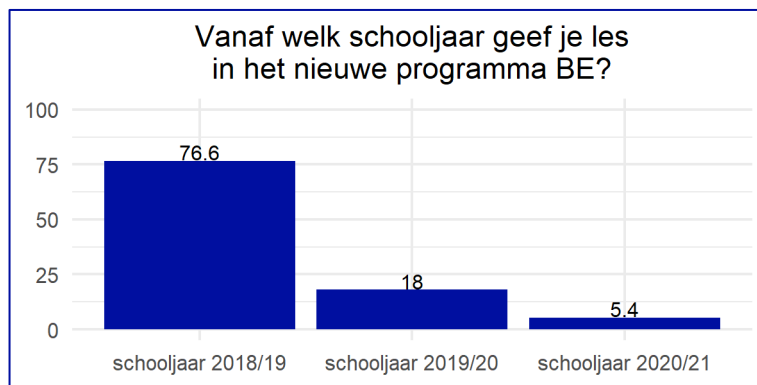
Na het opschonen van de data waren de resultaten van 112 docenten beschikbaar voor analyse.

De meeste docenten die meededen aan de meting gaven les aan de examenklassen (h5, v6), de klassen die nog niet onderzocht zijn in de monitoring tot nu toe. Een groot deel van de respondenten (27%, n=30) gaf les aan alle genoemde klassen. Een paar respondenten (1%, n=6) gaven aan dit schooljaar 20-21 geen les te geven, maar die gaven BE vorig jaar, of geven het aankomend jaar, of verzorgen examentraining. Deze groep is nog apart bekeken, maar omdat ze niet opvallend afwijkend antwoordden worden ze niet apart besproken.

Figuur 2. Resultaten docentenvragenlijst: klassen lesgegeven in schooljaar 2020-21

De meeste respondenten geven les met het nieuwe programma vanaf 2018-19, het jaar dat het nieuwe programma werd ingevoerd, zie Figuur 3.

Figuur 3. Resultaten docenten: startjaar lesgeven met het nieuwe examenprogramma

Andere vakken gegeven

Twee derde van de respondenten (67%) geeft naast bedrijfseconomie ook economie. Enkele docenten (5%) geven ook les in het vervolgonderwijs (hbo of wo).

Schoolkenmerken docenten

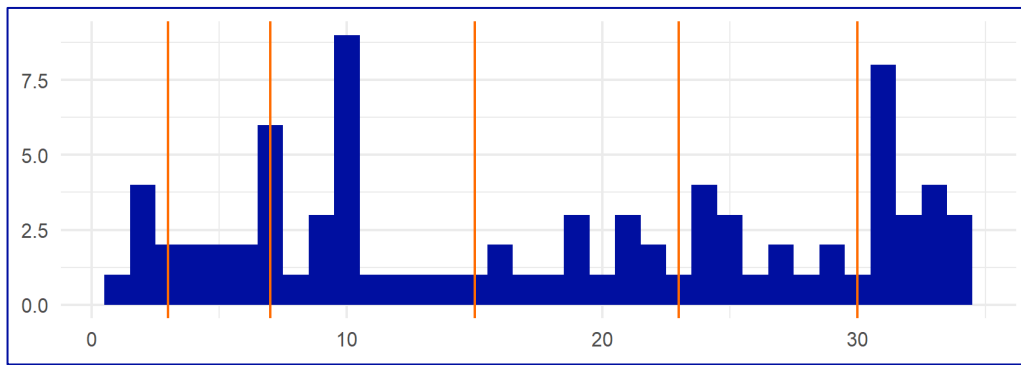
Voor inzicht in de landelijke spreiding is ook gevraagd in welke gemeente de respondenten lesgeven (zie Tabel 7, in de volgende sectie). De docenten zijn afkomstig van minimaal 59 verschillende scholen. De docenten gaven de plaats of postcode op van hun school. Er kunnen meerdere scholen in dezelfde plaats zijn en niet alle docenten vulden een plaats of postcode in (30 onbekend).

16% van de docenten werkt op een school met een business profiel, zoals bijvoorbeeld een Vecon business school (vorige meting 25%). Dit is een relevant achtergrondkenmerk van de responsgroep, maar de invloed van dit schoolkenmerk is potentieel interessant en wordt meegenomen als suggestie voor vervolgonderzoek.

Onderwijservaring:

De jaren onderwijs ervaring van een docent kan invloed hebben op hoe deze aankijkt tegen vakvernieuwingen, zie bijvoorbeeld Louws, Meirink, Van Veen & Van Driel (2018). Daarom wordt hier dit achtergrondkenmerk vermeld, om te zien of de responsgroep geen ongelijke verdeling vertoont. 82 docenten (73%) hebben deze optionele vraag ingevuld. Alle onderwijservaringscategorieën zijn door zeven of meer docenten vertegenwoordigd, maar de docenten in de responsgroep hebben over het algemeen veel ervaring.

- 6% heeft 0-3 jaar ervaring (n=7)
- 11% heeft 3-7 jaar ervaring (n=12)
- 16% heeft 7-15 jaar ervaring (n=18)
- 13% heeft 15-23 jaar ervaring (n=14)
- 13% heeft 23-30 jaar ervaring (n=14)
- 16% heeft meer dan 30 jaar ervaring (n=18)
- 27% (n=30) onbekend

Figuur 4. Resultaten docenten: histogram van de onderwijservaring van de docenten, met oranje referentielijnen voor onderwijskundige categorieën onderwijservaring.

Achtergrond docenten

Ongeveer de helft van de respondenten (47%) heeft een financieel-economische achtergrond in het bedrijfsleven: ze werkten daar of werken daar nog steeds.

Tabel 5. De opleidingsachtergrond van de docenten

opleiding	N	%	Sector opleiding
bedrijfseconomie	26	31.7	hbo
bedrijfseconomie	46	56.1	wo/gepromoveerd
bedrijfskunde	4	4.88	hbo
bedrijfskunde	15	18.3	wo/gepromoveerd
Economie	19	23.2	hbo
Economie	24	29.3	wo/gepromoveerd
econometrie	1	1.22	hbo
econometrie	1	1.22	wo/gepromoveerd

Onder 'anders' wordt genoemd: marketing, sociale geografie (wo), politicologie, accountancy (hbo), Rekeningspecialist, operationele research, dubbele eerstegraads bevoegdheid beco/eco, Fiscaal jurist en master pedagogiek, Fiscale Economie (wo).

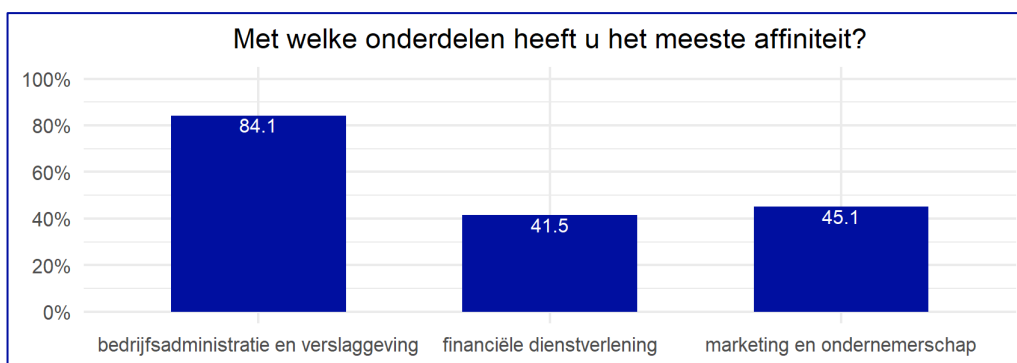
Tabel 6. Bevoegdheid

N	%	Vak	bevoegdheid
65	78,3	bedrijfseconomie	eerstegraads
13	15,7	bedrijfseconomie	tweedegraads
41	49,4	algemene economie	eerstegraads
22	26,5	algemene economie	tweedegraads
7	8,4		in opleiding

Onder 'anders' (n=6, 7%), namelijk: aardrijkskunde eerstegraads, maatschappijleer eerstegraads, ma/maw, ak/ec derdegraads, geschiedenis (economische-), geschiedenis tweedegraads en maatschappijleer tweedegraads.

Sommige onderdelen van bedrijfseconomie kunnen docenten meer aanspreken dan anderen. Daarom is gevraagd met welke onderdelen de respondenten het meeste affiniteit hebben. Uit Figuur 1 blijkt dat dat voornamelijk is met bedrijfsadministratie en verslaggeving (84%), maar ook de andere onderdelen hebben een goede representatie in de responsgroep.

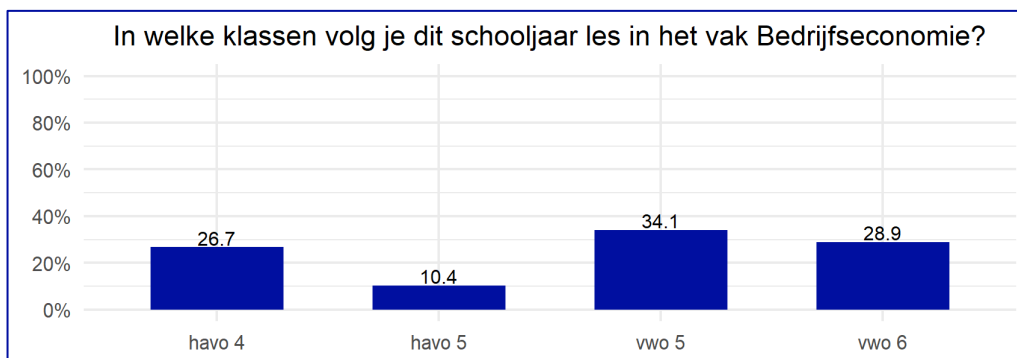

Figuur 5. Resultaten docenten: affiniteit met onderdelen bedrijfseconomie.

3.2 Responsgroep leerlingen

In totaal zijn de antwoorden van 135 leerlingen meegenomen in de resultaten. Dat aantal is aanzienlijk lager dan de vorige meting. Toen waren er 674 respondenten. Een waarschijnlijke reden hiervoor is de timing van het uitzetten van de vragenlijst. Door omstandigheden ging de vragenlijst niet uit vóór de examenperiode. Om leerlingen niet te belasten tijdens de examenperiode is de vragenlijst daarom na de examenperiode uitgezet, een periode waarin leerlingen aanzienlijk minder responsief zijn. Daarnaast hebben de coronaomstandigheden ook over de hele linie vragenlijst participatie verminderd, een gevolg van digitale vragenlijstvermoeidheid.

De leerlingen zijn vooral afkomstig uit vwo-5 (34%) en havo-4 (27%). In totaal zit 37% van de leerlingen op havo en 63% van de leerlingen op het vwo, zie Figuur 6.

Figuur 6. Resultaten leerlingen: klas waarin de leerling zit op het moment van vragenlijstdeelnamen.

De meeste leerlingen volgen EM (61%). Daarnaast NT (25%), NG(21%) en CM (10%). Naast het vak BE volgt twee derde van de leerlingen (65%) ook economie.

Schoolkenmerken van de leerlingen

De leerlingen zaten op minstens twaalf verschillende scholen. De gemeentenaam of plaatsnaam is gevraagd om landelijke spreiding te kunnen duiden. Over welke provincies zij verdeeld zijn, is te zien in de gezamenlijke Tabel 7 waarin landelijke spreiding en docenten en leerling verdeling getoond wordt.

13% van de leerlingen zit op een school met een (Vecon) business profiel, 28% niet, en 59% weet het niet.

3.3 Landelijke spreiding van respondenten

De docenten en leerlingen konden de gemeente van hun school invullen. Op basis hiervan zijn de respondenten ingedeeld naar provincie. Zo kan de verdeling vergeleken worden met de landelijke cijfers (van het CBS), zie Tabel 7.

Tabel 7. *Spreiding leerlingen en docenten per provincie en landelijke spreiding inwoners*

Provincie	N (%) docenten	N (%) leerlingen	% landelijk
Drenthe	6 (5,4%)	0 (0%)	2,8
Flevoland	3 (2,7%)	1 (0,7%)	2,4
Friesland	5 (4,5%)	1 (0,7%)	3,7
Gelderland	9 (8,0%)	1 (0,7%)	12,0
Groningen	2 (1,8%)	0 (0%)	3,4
Limburg	2 (1,8%)	0 (0%)	6,5
Noord-Brabant	13 (11,6%)	72 (53,3%)	14,7
Noord-Holland	13 (11,6%)	32 (23,7%)	16,5
Overijssel	4 (3,6%)	1 (0,7%)	6,7
Utrecht	8 (7,1%)	5 (3,7%)	7,8
Zeeland	4 (3,6%)	0 (0%)	2,2
Zuid-Holland	13 (11,6%)	15 (2,3%)	21,3
onbekend	30 (26,8%)	22 (16,3%)	

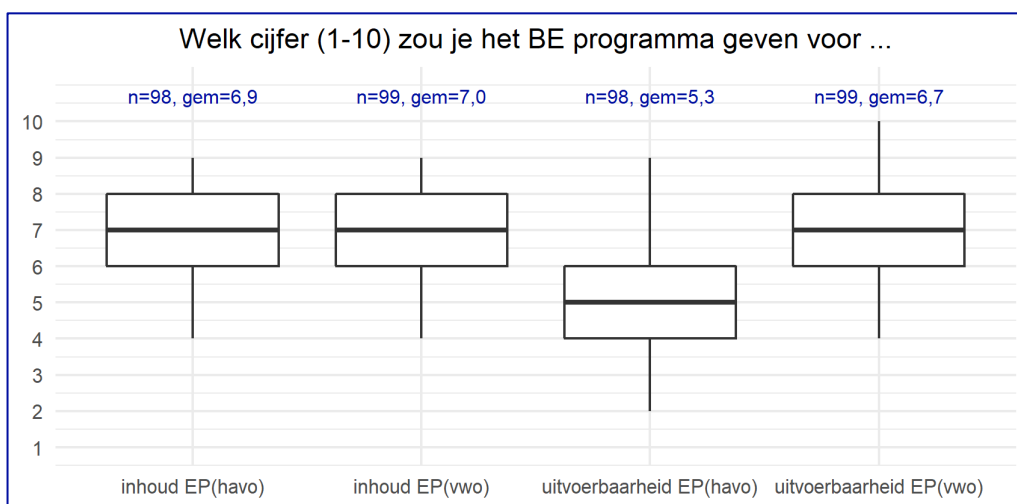
Bij de docenten is elke provincie door ten minste twee respondenten vertegenwoordigd. Zeer globaal volgt de verdeling van de respondenten die van de landelijke bevolkingsspreiding. Er is daarom geen reden om aan te nemen dat een bepaalde regio oververtegenwoordigd is en zo een vertekend beeld zou kunnen geven. Let wel: de responsgroep is te klein om te spreken van een representatieve steekproef.

Leerlingen zijn afkomstig zijn uit vier provincies. De resultaten van de leerlingen geven daarom mogelijk een beperkt beeld. De resultaten worden wel besproken in dit rapport om voorlopige signalen op te kunnen halen. Er wordt nog een herhaalmeting uitgezet bij de leerlingen.

4. Resultaten docenten

Dit hoofdstuk geeft de resultaten van de vragenlijst weer. Eerst worden de resultaten van de vragenlijst besproken met betrekking tot de onderwijspraktijk: wat doen de docenten, hoe wordt het nieuwe examenprogramma geïmplementeerd in de lespraktijk en waar lopen docenten tegenaan? Vervolgens worden resultaten getoond die betrekking hebben op wat de docenten vinden van de uitvoerbaarheid, toetsbaarheid en haalbaarheid van het programma. Waar mogelijk en relevant is ook een vergelijk gemaakt met de uitkomsten van eerdere monitorrondes.

Aan het begin van de vragenlijst werd de docenten een algemene indruk van het examenprogramma gevraagd, uit te drukken in een cijfer 1-10. Die resultaten staan in Figuur 7. In de figuur is zichtbaar dat de docenten de inhoud van de examenprogramma's voor havo en vwo waarderen met ongeveer een 7. De uitvoerbaarheid van het examenprogramma scoort iets lager, met name voor havo: voor havo is het ongeveer een 5 en voor de vwo ongeveer een 7. De onvoldoende score voor de uitvoerbaarheid havo is opvallend. In hoofdstuk 6 proberen we mogelijke verklaringen te geven op basis van de resultaten uit de vragenlijst.

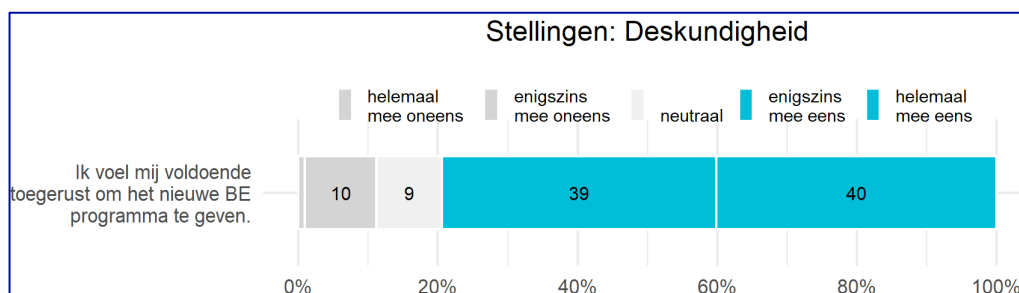
Figuur 7. Resultaten docenten: Algemene indruk van het examenprogramma (EP), gegeven in een boxplot. De dikke middellijn geeft de mediaan weer van de verdeling, met de grootte van de rechthoek gegeven door de interkwartielafstand. In de figuur is ook het gemiddelde gegeven.

4.1 Onderwijspraktijk

4.1.1 Deskundigheid en voorbereiding

Deskundigheid

Ongeveer 80% van de docenten voelt zich enigszins of helemaal voldoende toegerust voor BE. In de vorige meting was dat lager, namelijk 60% (in de startmeting 49%).

Figuur 8. Resultaten docenten: stellingen deskundigheid

De docenten is gevraagd of zij bijscholingswensen hebben. Twee vijfde van de docenten (40%) heeft bijscholingswensen, weergegeven in Tabel 8, geordend naar vaakst genoemd. Het lijkt dat de bijscholingswens vooral bij het nieuwe domein B zit, in het bijzonder B1 de specificatie 11.2 (bij vwo) en B11.4.

Tabel 8. Gewenste bijscholingsonderwerpen

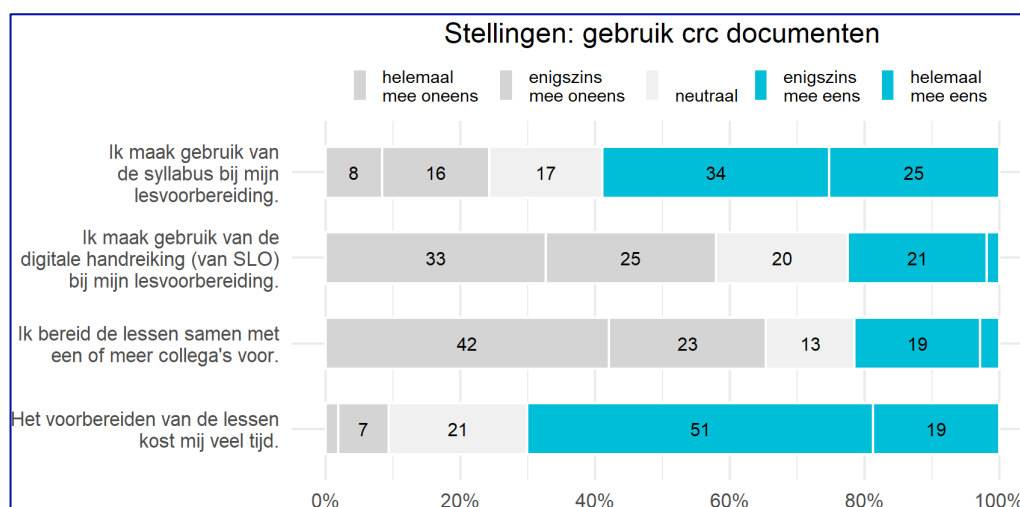
(sub)domein	Bijscholingsonderwerp	n
B	"Domein B"	2
B1	Financiële zelfredzaamheid (2) Meetkundige rij (1)	3
B1.11.2 (vwo)	Opties (10) Beleggen (6) Derivaten (1)	17
B1.11.4	Erven en schenken en familie	12
B2	Ondernemen	2
B2.12.2	Effectuation en causation	1
C2	P&O	3
D2	Financiering (1) Risico-hedging en optiestrategieën (1) Termijncontracten (1)	3
E	Marketing (2) Social media marketing	3
F	Integrale kostprijsberekening (prijsresultaat, efficiencyresultaat, etc.) Transfer pricing Kostprijsberekeningen (2) "F"	5

F2	Resultaten bij dienstverlenende organisaties	1
G	Kennis over interpretatie van kengetallen en hefboomwerking DuPont-schema EBIT(DA)	3
	"De nieuwe onderwerpen"	4
	"Gewicht van de onderwerpen, het is onduidelijk wat het belangrijkste is (ook door vorig examen)"	1
	"Vernieuwende didactiek over sommige theorie zoals managementtheorieën"	1

Vorbereitung

Ruim de helft van de docenten gebruikt de syllabus bij de voorbereiding, zie Figuur 9. Dat is vergelijkbaar met de vorige meting. Ongeveer een vijfde van de docenten gebruikt de handreiking van SLO in voorbereiding en ongeveer een vijfde bereidt de lessen met een of meer collega's voor.

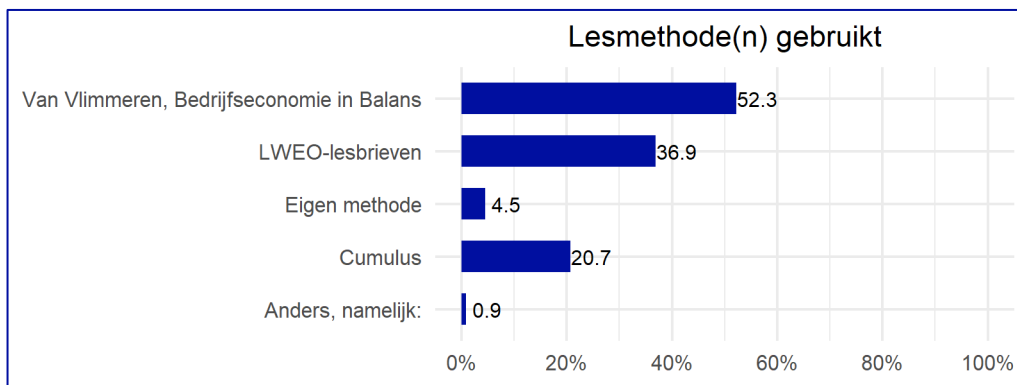
Voor 70% van de docenten kost het veel tijd om de lessen voor te bereiden. In de vorige meting was dat 80%, de voorbereidingstijd is dus mogelijk iets afgenomen. In de startmeting daarvoor lag het ook rond de 80%.

Figuur 9. Resultaten docenten: Stellingen over de voorbereiding en invoering

4.1.2 Gebruikte Lesmethode

In Figuur 10 staat een overzicht van de lesmethoden die de docenten gebruiken voor BE. Ongeveer de helft van de docenten gebruiken *Bedrijfseconomie in balans*, een paar docenten gebruiken een eigen methode (5%), onder 'anders' wordt genoemd "eigen samenvattingen".

Figuur 10. Resultaten docenten: lesmethode(n) gebruikt (meerdere selecties mogelijk)

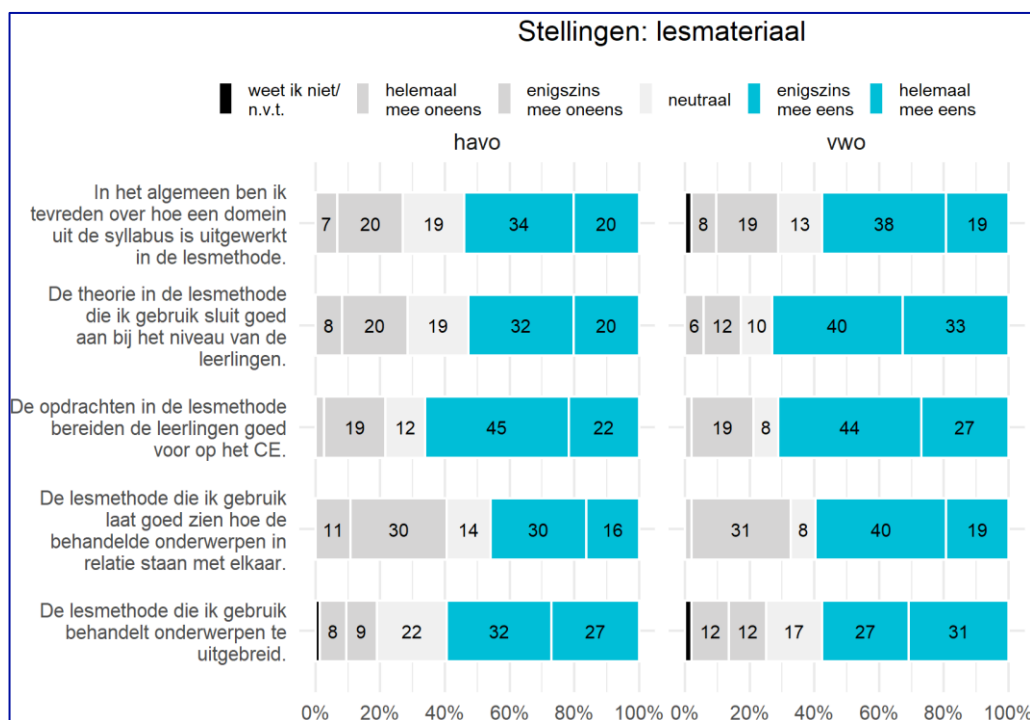
De lesmethodes zijn belangrijke dragers van het curriculum en ondersteunen de docenten bij het uitvoeren van het examenprogramma. Een vergelijking van de reacties van de docenten die verschillende methodes gebruiken, laat enkele verschillen zien. Met name op de stellingen over plezier in het programma (zie 4.2.1), tijdsdruk (zie 4.2.2) of aandacht voor samenhang in de lesmethode, of dat de lesmethode onderwerpen te uitgebreid behandelt (zie volgende sectie).

Met betrekking tot tijdsdruk zien we geen verschillen tussen de lesmethoden: ongeacht de lesmethode gebruikt, geven de docenten aan dat ze tijdsdruk ervaren (tussen lesmethodes 83 tot 89% eens voor de havo en 36 tot 42% eens voor vwo).

Voor stellingen met betrekking tot impact (of het vak met plezier gegeven wordt) en de uitwerking van onderwerpen in het examenprogramma en de samenhang ertussen zijn er wel verschillen. Nader onderzoek zou dit verschil kunnen duiden, zodat mogelijk docenten hier gericht voor ondersteund kunnen worden.

4.1.3 Lesmateriaal

In Figuur 11 staan stellingen over de aansluiting van het lesmateriaal bij het examenprogramma.

Figuur 11. Stellingen over lesmateriaal voor het nieuwe examenprogramma

Ongeveer de helft van de docenten is tevreden over hoe een domein uit de syllabus is uitgewerkt in de methode en hierin zijn verschillen tussen de lesmethoden (range: 44 tot 75% havo, 42 tot 76% vwo), wat verder onderzoek aanbeveelt. Ongeveer de helft (52%) van de havodocenten vindt dat de theorie in de lesmethode goed aansluit bij het niveau van de leerlingen (toename ten opzichte van vorige meting 37%). Ongeveer driekwart (73%) van de vwo-docenten vindt de aansluiting van de methode bij het niveau goed (toename ten opzichte van vorige meting 53%).

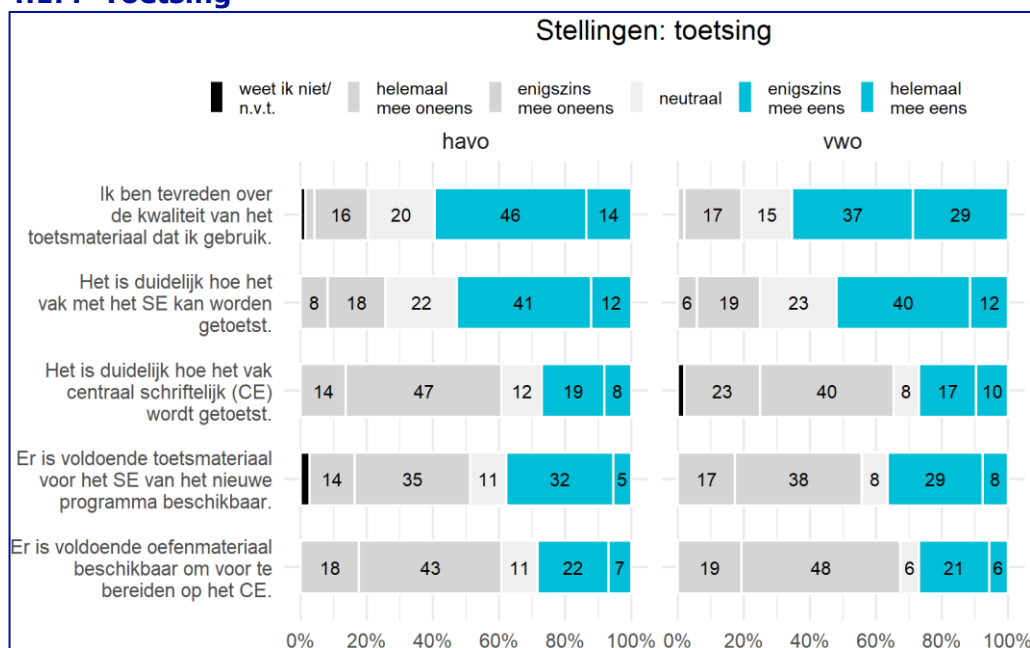
Ongeveer driekwart van havo- en vwo-docenten vinden dat de opdrachten in de lesmethode goed voorbereiden op het CE. Dat is veel hoger dan vorige meting, waar het ongeveer een kwart was, en ruim een kwart antwoordde weet ik niet/n.v.t. Dat was waarschijnlijk gerelateerd aan onbekendheid met het CE.

Ongeveer de helft van de havodocenten vindt dat de lesmethode goed relaties tussen behandelde onderwerpen belicht, vergelijkbaar met vorige meting.

Ruim de helft van de havo en vwo docenten vindt dat de lesmethode bepaalde onderwerpen te uitgebreid behandelt.

4.1.4 Toetsing

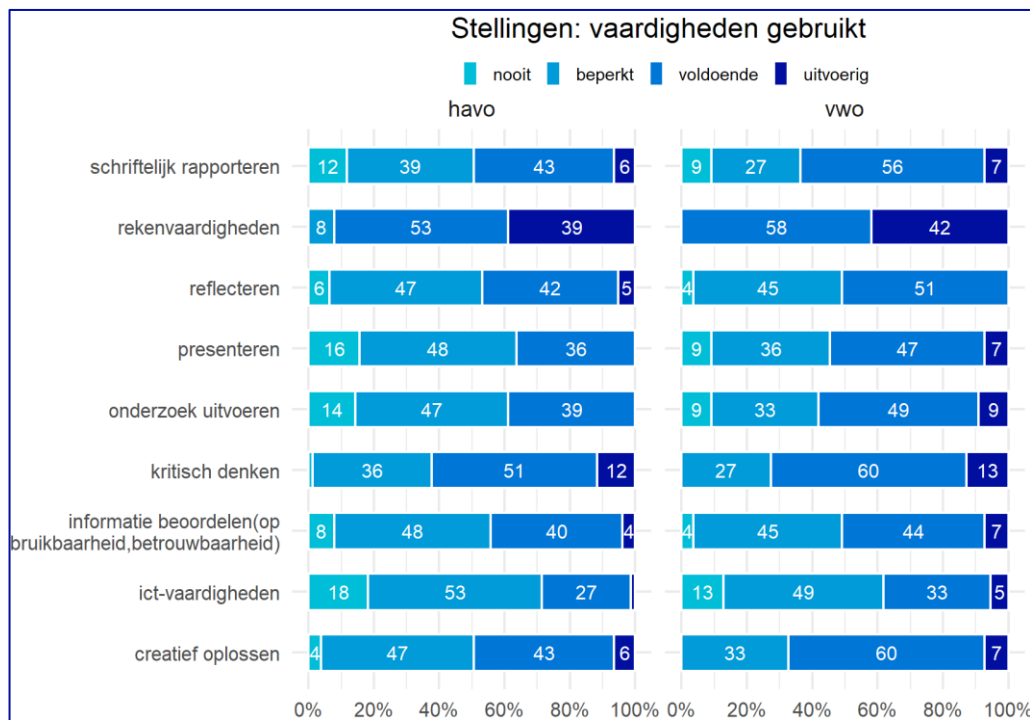
Figuur 12. Stellingen over toetsing

Figuur 12 toont de resultaten van stellingen over toetsing. Over het algemeen lijkt hier ruimte voor verbetering.

- Ongeveer 60% is tevreden over de kwaliteit van het toetsmateriaal dat ze gebruiken (60%h, 66%). Dat is hoger dan in de vorige meting (vorige 37%h en 34%v). In een vervolg op deze vragenlijst zullen we ook vragen wie het toetsmateriaal aanlevert of ontwerpt om meer zicht te krijgen op deze stijging.
- Voor ongeveer de helft van de docenten is het duidelijk hoe het vak met het SE kan worden getoetst (53%h, 52%v). En voor ongeveer een kwart van de docenten is het duidelijk hoe het vak in het CE getoetst wordt (27% h, 27%v).
- Ongeveer een derde van de docenten heeft voldoende toetsmateriaal voor het SE beschikbaar (37%h, 37%v).
- Voor het voorbereiden op het CE heeft ongeveer een kwart van de docenten (29%h, 27%v) voldoende oefenmateriaal beschikbaar. Dat is vergelijkbaar met de vorige meting (vorige 24%h en 21%v).

4.1.5 Vaardigheden

In Figuur 13 is te zien welke vaardigheden de docenten aandacht geven in de les bij BE.

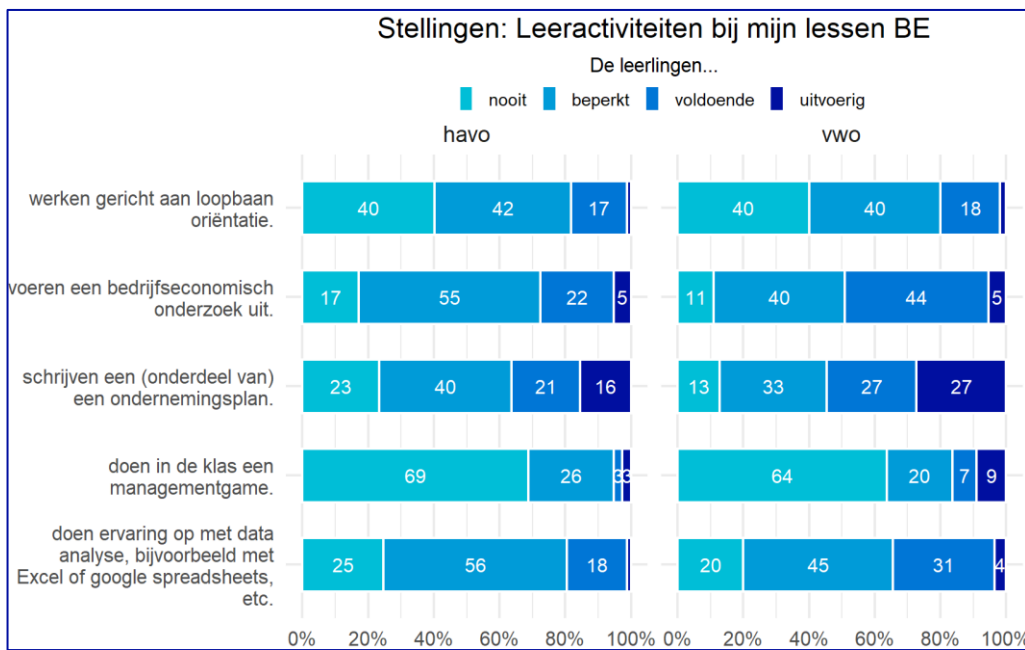
Figuur 13. Resultaten docenten: Aandacht voor vaardigheden

In Figuur 13 is te zien welke vaardigheden de docenten aandacht geven in de les bij BE. Aan rekenvaardigheden wordt door havo- en vwo-docenten het meeste aandacht besteed (39%h-42%v zegt uitvoerig). De vaardigheden schriftelijk rapporteren, reflecteren, kritisch denken, en creatief oplossen en informatie beoordelen krijgen bij ongeveer de helft van de docenten voldoende aandacht, zoals ze zelf inschatten. Ict-vaardigheden scoort het laagst. 28% van de docenten dat vindt dat ze er voldoende aandacht aan besteden. Ook voor onderzoek uitvoeren en presenteren vindt minder dan de helft dat ze er voldoende aandacht aan besteden.

Over het geheel genomen liggen de scores bij het vwo iets hoger: alleen aan ict-vaardigheden kan minder dan de helft van de docenten voldoende aandacht besteden (38%). Verschillende vaardigheden komen nooit aan bod bij enkele respondenten, zoals ict (18%h, 13%v), presenteren, onderzoek uitvoeren en schriftelijk rapporteren.

4.1.6 Leeractiviteiten

In Figuur 14 staan stellingen over leeractiviteiten die als onderdeel van het examenprogramma BE moeten worden uitgevoerd door de leerlingen, of die wenselijk worden geacht. Het managementgame is hier een uitzondering op, maar kan ook gezien worden als wenselijk, omdat 'virtueel' geoefend wordt in bedrijfseconomische bedrijfsvoeringsvraagstukken.

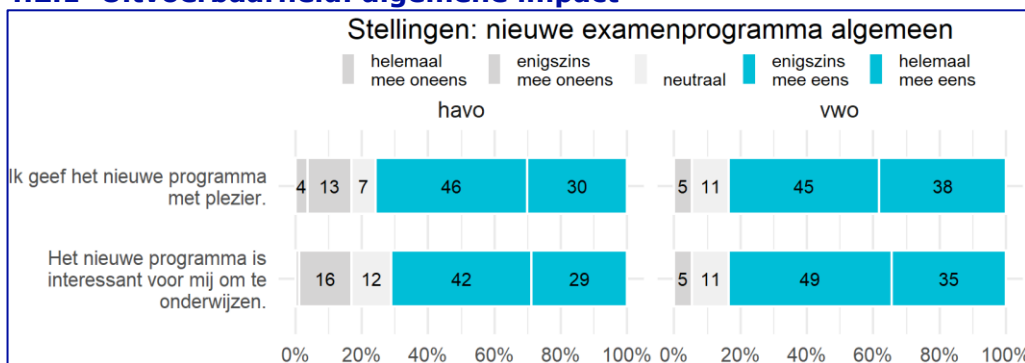

Figuur 14. Resultaten docenten: Leeractiviteiten bij BE, uitgesplitst voor havo en vwo

Leerlingen voeren het vaakst uit het schrijven van een ondernemingsplan (37%h, 54%v , voldoende +), bedrijfseconomische onderzoeken (27%h, 49%v voldoende+) en data-analyse-activiteiten (20%, 35%v voldoende+). Er wordt minder gedaan aan loopbaanoriëntatie (18%h, 19v) en managementgames (6%h, 16%v). Deze 'leeractiviteiten' kunnen hinder hebben ondervonden van COVID-19 en de doorwerking ervan op de onderwijspraktijk.

4.2 Uitvoerbaarheid, haalbaarheid en toetsbaarheid

4.2.1 Uitvoerbaarheid: algemene impact

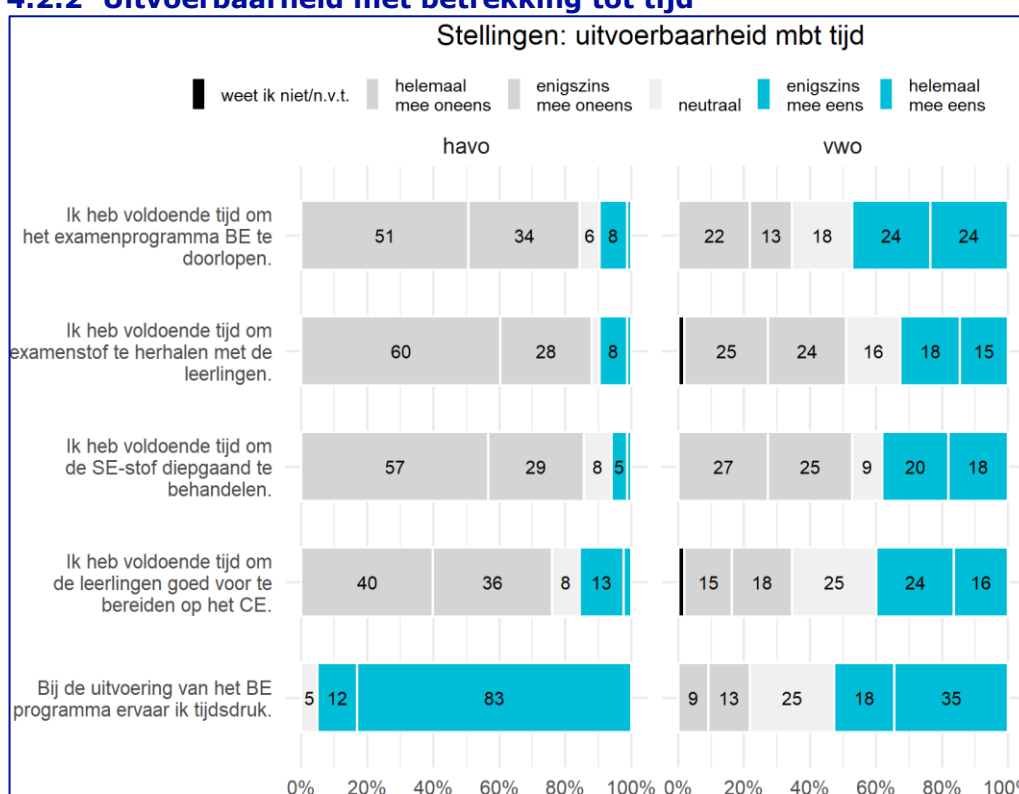
Figuur 15. Stellingen over de impact en uitvoerbaarheid van het nieuwe examenprogramma

Figuur 15 laat zien dat ongeveer 76% van de havodocenten en 83% van de vwo-docenten het programma met plezier geeft. In de vorige meting was dat lager, respectievelijk 50 en 60%. Het programma is interessant om te

onderwijzen, vindt 71% van de havodocenten en 84% van de vwo-docenten. Dat was ongeveer 60% in de vorige meting.

Als de docenten uitgesplitst worden naar hun zelf aangegeven affiniteit (zie het eerdere Figuur 5 in hoofdstuk 3), is er een verschil voor de impact. Docenten met affiniteit met Marketing en ondernemen (MO) zijn het percentueel het vaakst eens met deze stellingen (ongeveer 80%). Onder docenten met affiniteit met bedrijfsadministratie is dat rond de 66% en voor affiniteit met Financiële dienstverlening 35%. Dit is een interessante bevinding om nader te onderzoeken.

4.2.2 Uitvoerbaarheid met betrekking tot tijd

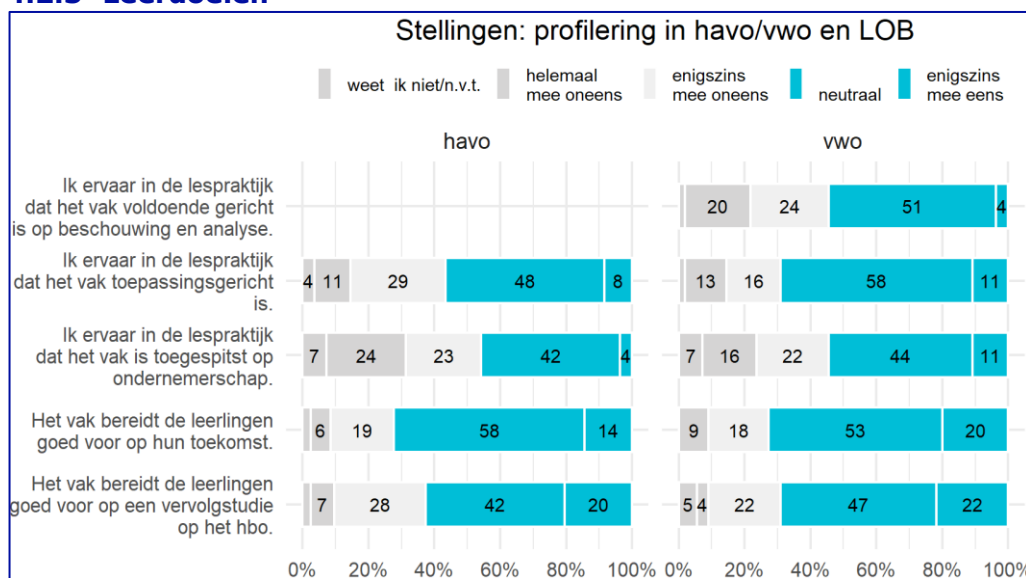

Figuur 16. Stellingen met betrekking tot tijd voor BE

Bij havo ervaren bijna alle docenten tijdsdruk (95%, vorige: 96%, startmeting 90%) en vinden niet dat ze voldoende tijd hebben om examenstof te herhalen (88%, vorige 86%), de SE-stof diepgaand te behandelen (86%, vorige 91%) of de leerlingen goed voor te bereiden op het CE (76%, vorige 82%).

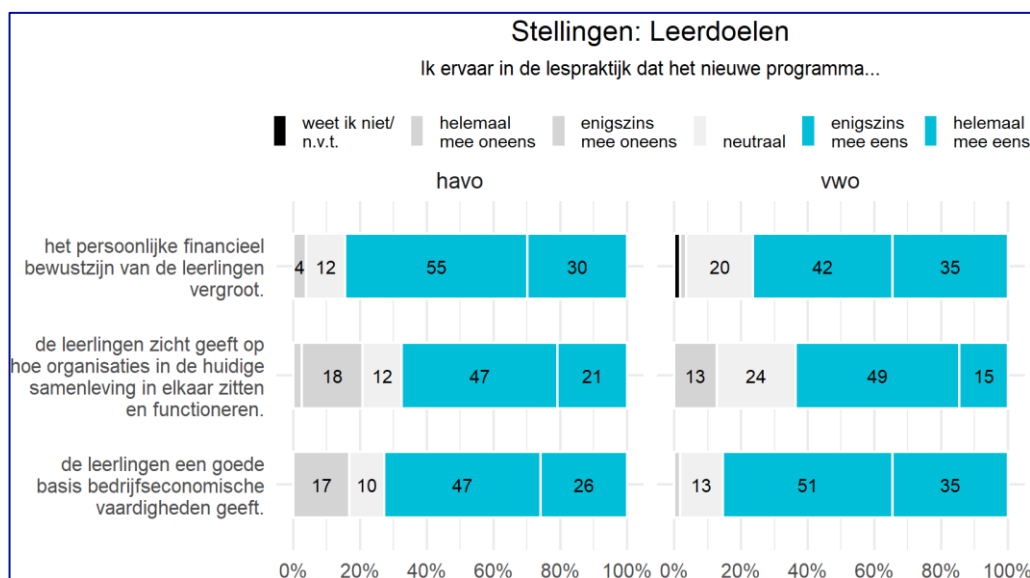
Bij vwo is de tijdsdruk lager en de beschikbare tijd hoger: 53% (vorige 65%, startmeting 71%) van de docenten ervaart tijdsdruk en vinden niet dat ze voldoende tijd hebben om examenstof te herhalen (49%, vorige -), de SE-stof diepgaand te behandelen (52%, vorige 50%) of de leerlingen goed voor te bereiden op het CE (33%, vorige -).

4.2.3 Leerdoelen

Figuur 17. Stellingen over leerdoelen van BE

In Figuur 17 is te zien in hoeverre docenten vinden dat ze in de lespraktijk aan deze leerdoelen kunnen voldoen.

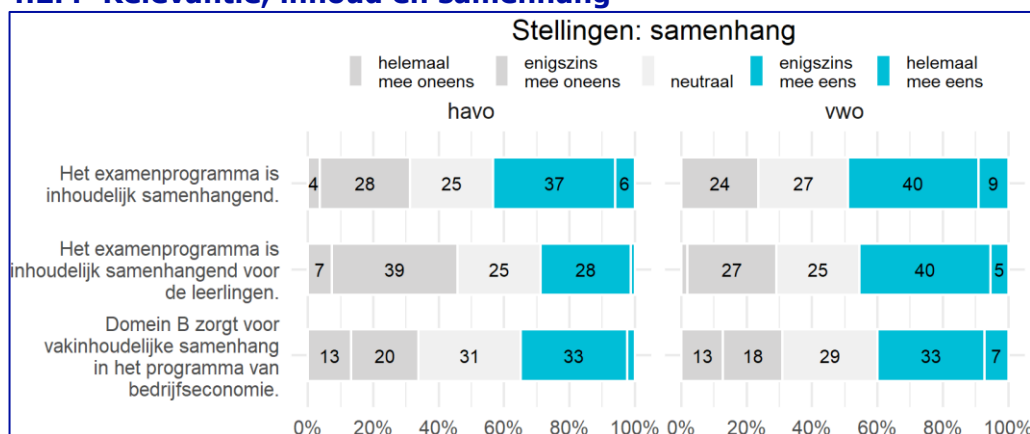

Figuur 18. Stellingen met betrekking tot de inhoud van het nieuwe examenprogramma

Ongeveer driekwart (73%, vorige 65%) van de havodocenten vindt dat het nieuwe programma BE een goede basis bedrijfseconomische vaardigheden geeft. Bij vwo-docenten is dat vergelijkbaar op 77% (vorige 71%).

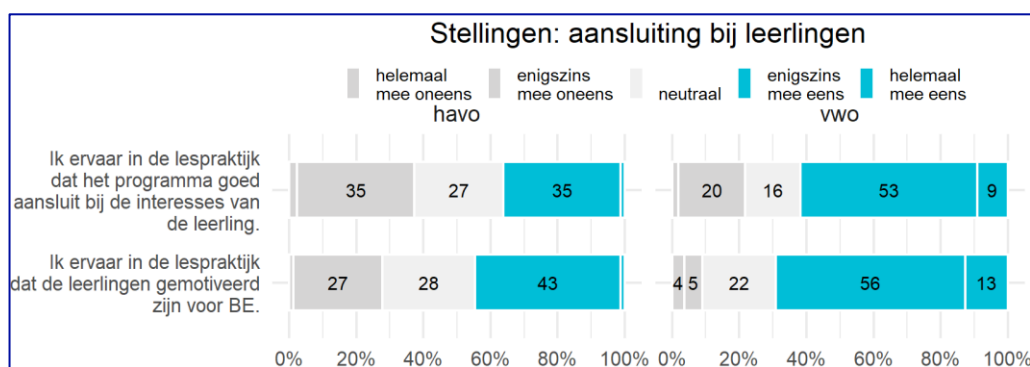
De meeste docenten (h68% en v77%) vinden dat de leerlingen door BE inzicht krijgen in hoe organisaties functioneren en zicht krijgen op financieel bewustzijn van de leerlingen vergroot (h85%, v77%). In de vorige meting lag dat rond de 70%.

4.2.4 Relevantie, inhoud en samenhang

Figuur 19. Resultaten docenten: stelling over inhoudelijk samenhang in het examenprogramma

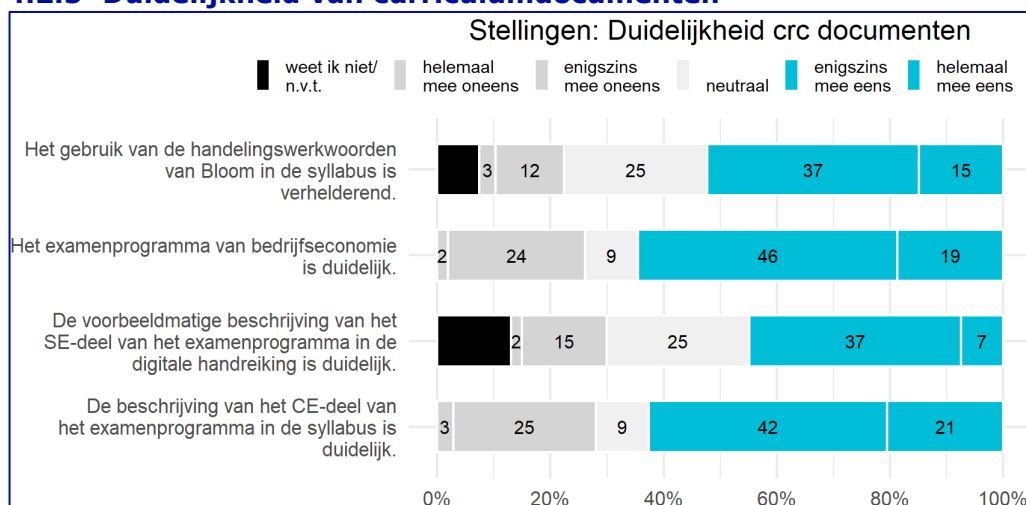
In figuur 20 is te zien dat minder dan de helft van de docenten het programma als samenhangend ervaart: 43%h en 49%v van de docenten vindt het examenprogramma samenhangend. Van de leerlingen vindt een kleiner deel het samenhangend, met name bij de havo (29%h, 45%v). Dat lijkt iets hoger ten opzichte van de vorige meting, daar was dat ongeveer 20%. Domein B heeft als doel om de samenhang te vergroten in het programma. Ongeveer 35%h en 40%v van de docenten vindt dat domein B zorgt voor samenhang in het programma.

Figuur 20. Resultaten docenten: stellingen over aansluiting van het nieuwe examenprogramma bij de leerlingen

De stellingen in Figuur 20 gaan over de aansluiting van het programma bij de leerlingen. Ruim een derde (36%) van de havodocenten ervaart dat het vak goed aansluit bij de leerlingen, voor vwo-docenten ligt dat rond de twee derde. In de vorige meting was dat 25%h en 40%v. 44% van de havodocenten ervaart dat de leerlingen gemotiveerd zijn voor BE, voor vwo-docenten is dat 69%. In de vorige meting was dat 33%h, 40%v. Er lijkt dus sprake van een toename ten opzichte van de vorige meting.

4.2.5 Duidelijkheid van curriculumdocumenten

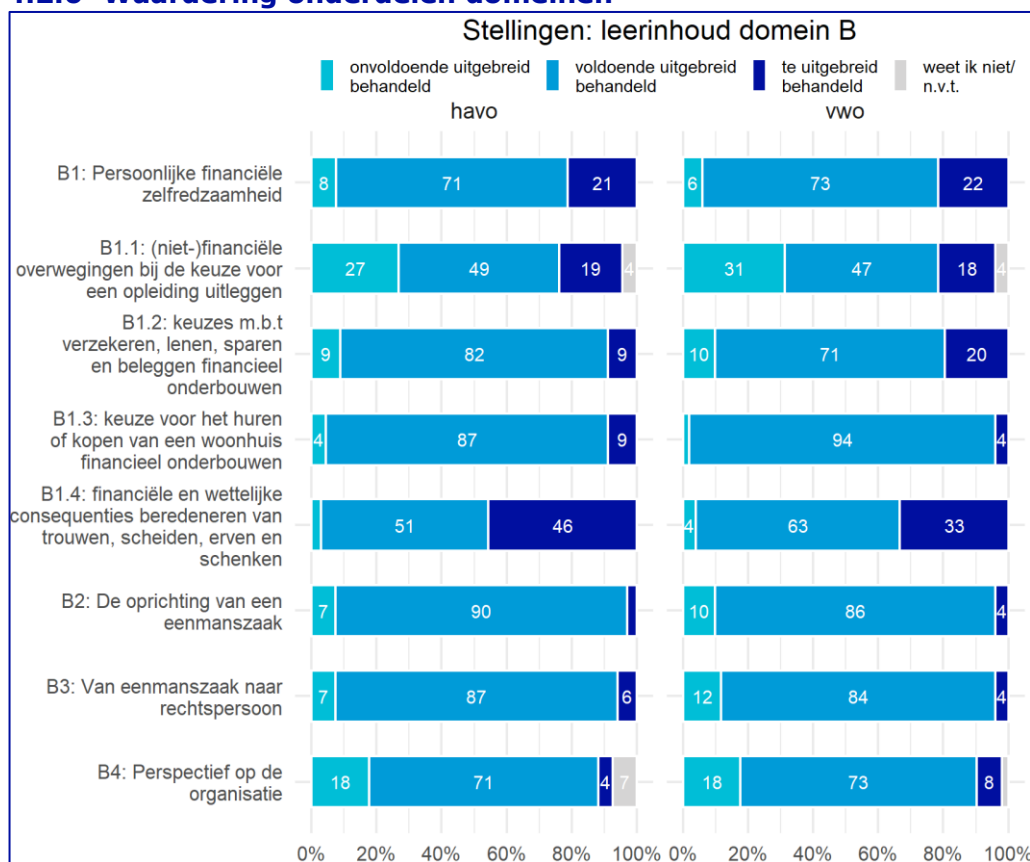

Figuur 21. Resultaten docenten: stellingen over de duidelijkheid van de curriculumdocumenten

Figuur 21 toont de resultaten op stellingen over duidelijkheid van de curriculumdocumenten. Ongeveer twee derde van de docenten (63% (vorige h34%, v39%) vindt de syllabus over het CE-deel duidelijk. Ongeveer de helft (52%) vindt de handelingswerkwoorden van Bloom verhelderend. Dat is hoger dan de vorige meting: h36%, v41%.

De beschrijving van het SE-deel van het EP in de digitale handreiking vind 44% (enigszins) duidelijk, maar 15% weet het niet.

4.2.6 Waardering onderdelen domeinen

Figuur 22. Waardering voor subdomeinen B1 t/m B4

In Figuur 22 is de waardering van de docenten voor de subdomeinen getoond. Met de meeste domeinen zijn de meeste docenten tevreden, maar hier valt op dat domeinen B1.1 en B1.4 aanzienlijk lager scores.

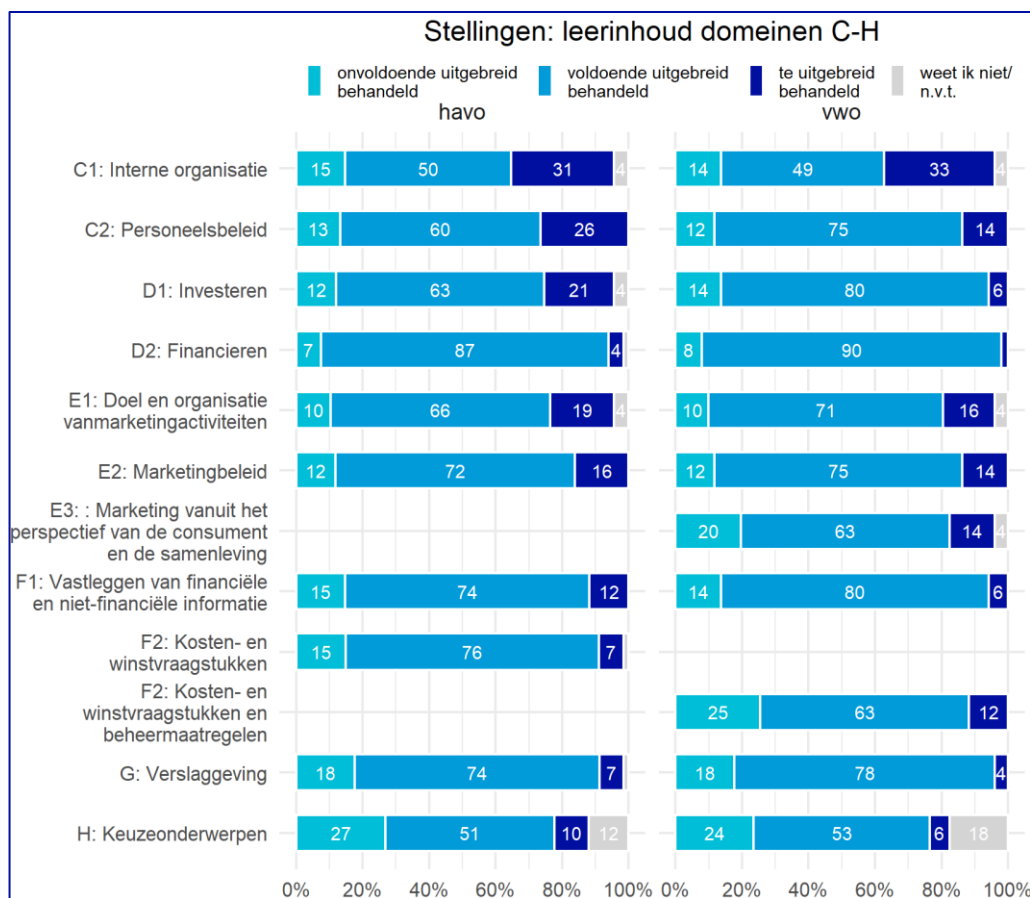
De domeinen die als voldoende uitgebreid behandeld worden gewaardeerd, zijn domeinen waar docenten naar verwachting tevreden mee zijn. Zo bekeken is bij havo het merendeel van de docenten tevreden over (van hoog naar laag) B2, B3, B1.3, B1, B4. Dit patroon zien we ook terug bij vwo, hoewel de volgorde iets anders is.

Met B1.1 en B1.4 zijn de docenten minder tevreden. Voor B1.1. is 49%h en 47%v tevreden, vindt ruim een kwart dat het onvoldoende uitgebreid behandeld wordt en ongeveer een vijfde dat het te uitgebreid behandeld wordt. Bij B1.4. is het beeld eenduidiger: 51%h en 63%v is hierover tevreden, maar een groot deel vindt het te uitgebreid behandeld (46%h en 33%v).

In de vorige meting was ongeveer 60% tevreden over de subdomeinen B1.1, dat lijkt in de huidige meting lager. Domein B1.4 scoorde ook in de vorige meting lager dan de andere domeinen (23%h 42%v) en werd daar ook als te uitgebreid aangeduid.

In Figuur 23 is de waardering van de docenten voor de andere subdomeinen C2 tot en met G getoond.

Figuur 23. Waardering subdomeinen C2 t/m H

Voor de domeinen C tot en met H is het antwoordpatroon van de havo- en vwo-docenten vergelijkbaar. Als we kijken naar domeinen waar docenten tevreden mee zijn (voldoende uitgebreid behandeld), valt op dat D2 (met afstand), F2, F1 en G het hoogste scores en C1, en H het laagste scores.

C1 wordt door een derde (door 31%h, en 33%v) aangemerkt als te uitgebreid. Domein H wordt door ongeveer een kwart aangemerkt als onvoldoende uitgebreid (27%h en 24%v), bij domein G lijkt dat in mindere mate ook het geval (18%h en 18%v). Hoe het uitgebreid zou moeten worden, bijvoorbeeld door het aanbieden van duidelijkere structuur of kaders bij domein H, of wat als overbodig (te uitgebreid) ervaren wordt, kan in de besprekingen met steekhouders nader worden uitgezocht en in de eventuele herziene vragenlijst in april-mei 2022 worden meegenomen. Bij andere domeinen zijn de meningen minder eenduidig één kant op (onvoldoende uitgebreid vs. te uitgebreid).

Bij deze vragen over de domeinen konden de docenten ook opmerkingen plaatsen. 25 docenten (17 voor havo en 8 voor vwo) hebben een opmerking geschreven. Deze staan in Tabel 10, opgenomen in de bijlage. Hierbij geldt dat voor havo de opmerkingen vooral CE gerelateerd zijn en ingaan op het

vraagstuk van samenhang en de overladenheid. De teneur is dat domein B te detaillistisch is en dat dit gelijktijdig juist zo nadrukkelijk aan de orde komt in het centraal examen zelf. Het wordt daarmee als onevenwichtig getypeerd en zicht op het onderdeel ondernemerschap, en deels ook bedrijfseconomie, raakt op de achtergrond. Voor vwo geldt ook dat domein B als te dominant wordt gezien en het zicht op samenhang troebleert door een te veel aan onderwerpen/illustraties. Bij vwo wordt in de opmerkingen ook benadrukt dat zowel 'opties' als domein F te ver zijn doorgeschooten, terwijl marketing - wat gewenst is - als onderdeel van het examenprogramma in de verdrinking komt.

4.2.7 Reflectie op doorlopen examenprogramma

In een open vraag konden de docenten aangeven of ze verwachten dat zij voor de aankomende klassen h5/v6 veranderingen in de uitvoering van het examenprogramma algemeen gaan aanbrengen, bijvoorbeeld vanwege coronamaatregelen of door hun bekendheid met programma. 47 docenten hebben een reactie ingevuld, 32 voor havo en 15 voor vwo. De reacties staan in de bijlage in Tabel 11. In de reacties klinkt frustratie door over de overladenheid in de vorm van onevenwichtige verdeling CE-SE en een te grote nadruk op onnodige onderdelen van financiële zelfredzaamheid, zoals erven en schenken. Ook de frustratie dat in het centraal examen vooral de financiële zelfredzaamheid belangrijk was en niet zozeer de bedrijfseconomische onderdelen en ondernemerschap.

4.2.8 Eindopmerkingen

Aan het einde van de vragenlijst hadden de respondenten de mogelijkheid om opmerkingen te schrijven, zie in de bijlage Tabel 12 (opmerkingen na het afronden van de vragen over havo en vwo) en Tabel 13 (opmerkingen na het afronden van ofwel havo ofwel vwo). In totaal hebben 34 docenten een opmerking geschreven. Daarnaast waren er elf docenten die antwoordden dat ze geen opmerkingen hebben. Deze zijn niet getoond. De opmerkingen lijken in lijn met de bevindingen in het monitorrapport, maar klinken in de opmerkingen vaak wel scherper door. Benoemd wordt dat het verschil tussen havo en vwo te gering is en dat havo 'vwo-light' is. Ook wordt afgevraagd of het programma vwo van voldoende niveau is. In de open opmerkingen klinkt ook de zorg door dat het programma zich mogelijk uit de markt prijst door de overladenheid, maar ook door een te grote nadruk op begrippen. Onderdelen waarmee het programma meer toepassingsgericht wordt, kennen nu te weinig ruimte en dat baart zorgen. Meerdere opmerkingen geven aan dat praktische opdrachten in de verdrinking te komen door de onbalans in de verdeling CE-SE en daaraan gekoppeld de grote nadruk op details in B1. Verder wordt genoemd dat er overlap is met het schoolvak economie en dat ook hierin ingrijpen nodig is. Bij de open opmerkingen wordt ook een appel gedaan op betrokkenen: er moet ingegrepen worden, want het programma verliest gezicht, betekenis. De essentie van bedrijfseconomie wordt overschaduwd door binnen het centraal examen een te grote nadruk op financiële zelfredzaamheid.

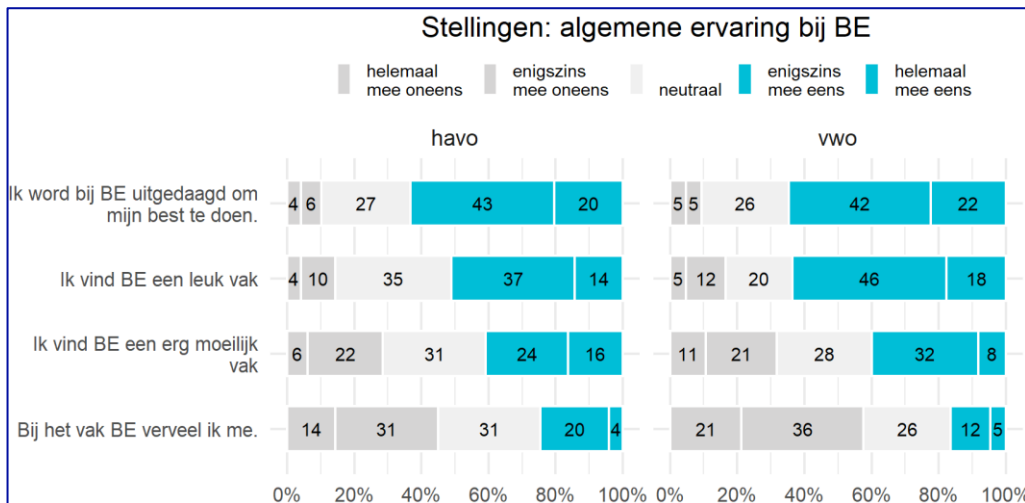
5. Resultaten leerlingen

Dit hoofdstuk presenteert de resultaten van 135 havo en vwo-leerlingen. De ervaring van de leerlingen van het vak BE staan hier centraal. Waar mogelijk wordt vergeleken met de resultaten uit de vorige meting, waarbij de kanttekening geplaatst moet worden dat dat een veel grotere responsgroep was.

5.1.1 Algemene indruk

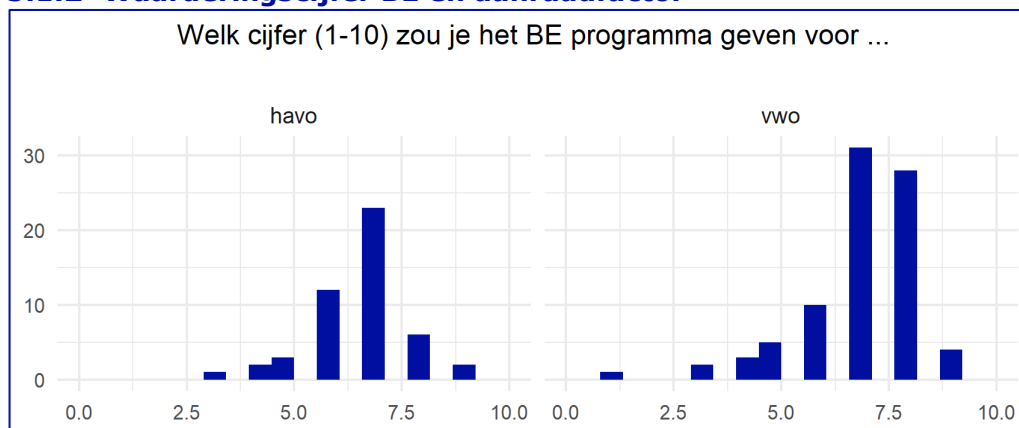
In Figuur 24 is te zien dat 63% (vorige 70%) van de leerlingen vindt dat ze uitgedaagd worden bij BE. Ongeveer de helft van de leerlingen vindt BE een leuk vak (vorige 52%). Bij de havoleerlingen vindt 40% (vorige 57%) het een erg moeilijk vak, bij vwo-leerlingen is dat 40% (vorige 45%). 24 tot 17% van de leerlingen verveelt zich bij BE (vorige 18%).

Ten opzichte van de vorige meting zien we geen grote verschillen. Alleen het percentage havoleerlingen dat het vak moeilijk vindt lijkt afgenomen: dat was 57% in de vorige meting en is in de huidige meting 40%.

Figuur 24. Algemene indruk van leerlingen van het vak BE

5.1.2 Waarderingscijfer BE en aanraadfactor

Figuur 25. Histogram van de cijfers die door de leerlingen gegeven zijn voor het vak BE

In Figuur 25 is te zien met welke cijfers de leerlingen het vak BE waardeerden. Het grootste deel waardeert het vak met een voldoende (hoogste cijfer 9), enkelen geven het een onvoldoende (laagste een 1).

De gemiddelde waardering van de leerlingen is:

- havo 4: 6,8
- havo 5: 6,3
- vwo 5: 7,0
- vwo 6: 6,9

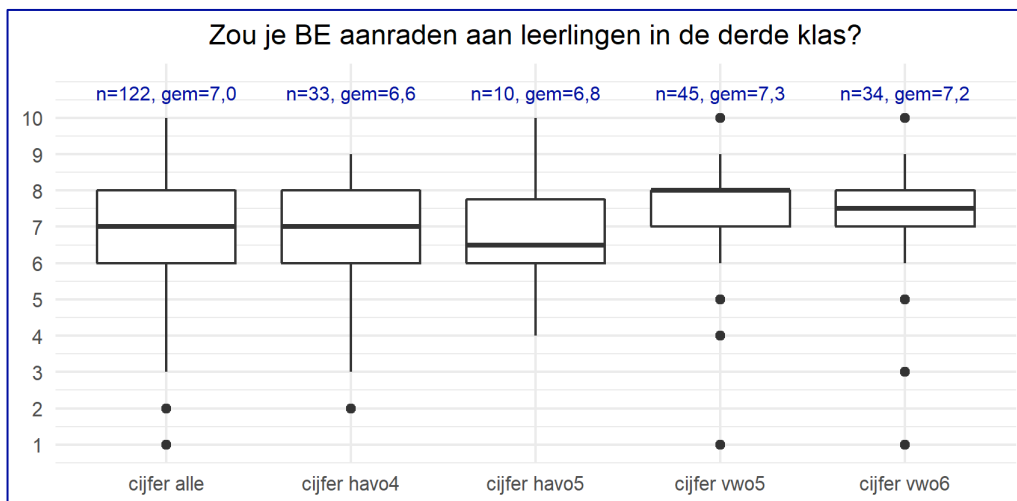
Als we de havo- en vwo-leerlingen samen nemen, dan zijn de gemiddelden:

- leerlingen havo (n=49) gemiddelde: 6.63 (vorige 6,5)
- leerlingen vwo (n=85) gemiddelde: 6.95 (vorige 6,9)

Aanraden aan derdeklassers

Om op een andere manier de waardering van het vak te bevragen, is de leerlingen ook gevraagd of je het vak zou aanraden aan leerlingen die nog moeten kiezen in de derde klas.

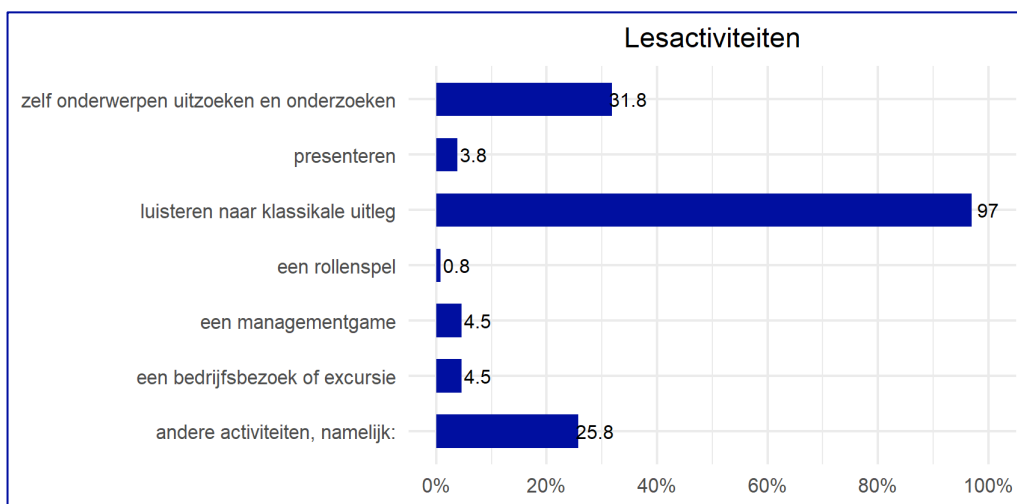
Over het algemeen zien we dat de leerlingen het vak zouden aanraden, met name in het vwo. Voor de havo-leerlingen is er nog wel een kwart die het niet zou aanraden (onder de 5,5). Zie de bijlage voor optionele toelichtingen van de leerlingen bij dit cijfer.

Figuur 26. Resultaten leerlingen: boxplot van cijfers gegeven voor het aanraden van het van BE aan derdeklassers

5.1.3 Lesactiviteiten, docentrol en lesmethode

Welke activiteiten voeren de leerlingen uit tijdens de lessen? Bij BE krijgen bijna alle leerlingen klassikale uitleg (97%). Ongeveer een derde gaat zelf onderwerpen uitzoeken en onderzoeken (32%). Veel leerlingen noemen ook iets onder anders. De resultaten van de andere activiteiten die genoemd worden, staan in Tabel 9.

Figuur 27. Resultaten leerlingen: lesactiviteiten

Onder 'anders, namelijk' werd genoemd:

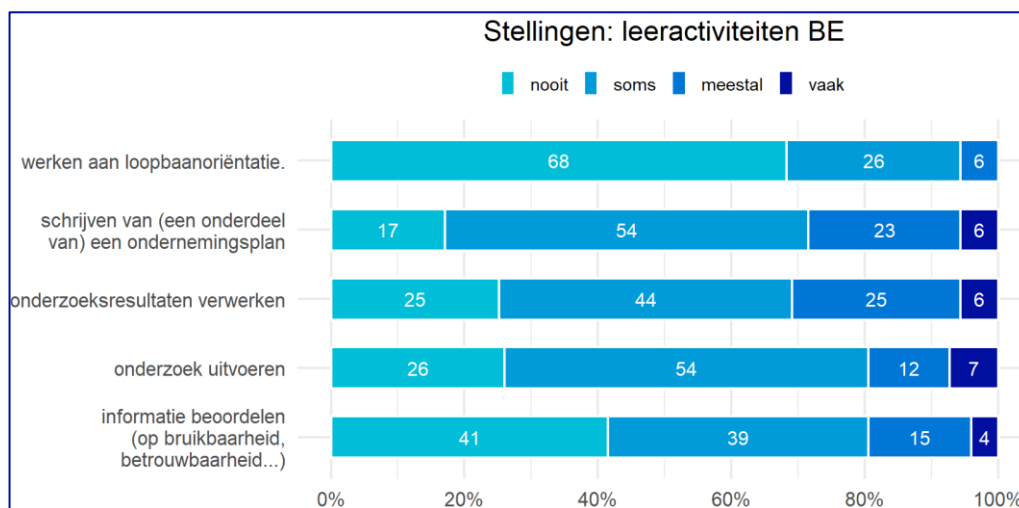
Tabel 9. Lijst van andere lesactiviteiten genoemd door leerlingen:

(Praktische) opdrachten maken (n=15)
Gezamenlijk opdrachten maken (n=3)
Zelf werken (n=3)
(Kranten)artikelen bespreken (n=2)
Casussen bespreken en maken (n=2)

In de praktijk oefenen, met een groepje bijvoorbeeld zelf een bedrijf starten of zelf aandelen beheren (n=2)
Bedrijfsplannen schrijven
Beleggen en marktonderzoek doen
Lesbrieven doornemen
Oefenbladen invullen en filmpjes maken over interviews met entrepreneurs
Stage

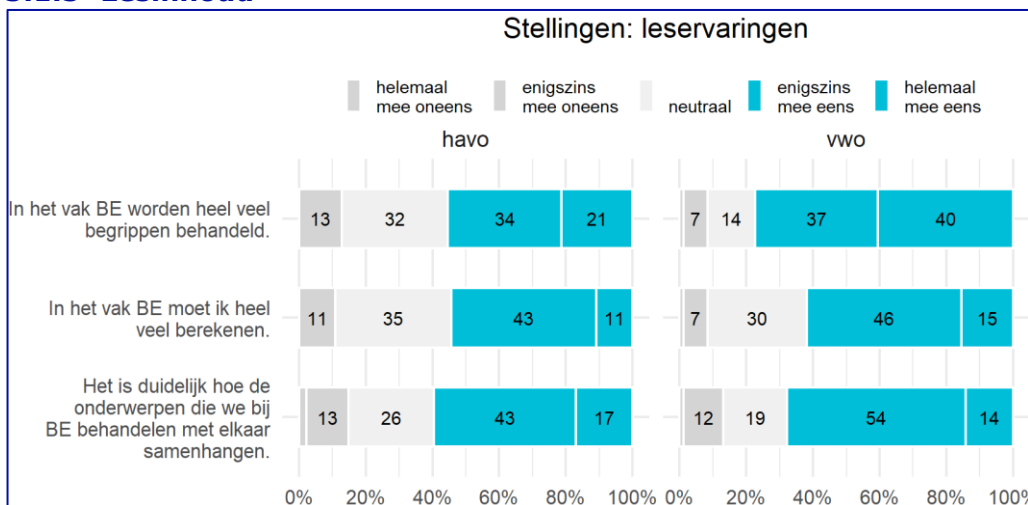
5.1.4 Leeractiviteiten

In Figuur 28 staat een indicatie van de frequentie waarmee de leerlingen bepaalde leeractiviteiten uitvoeren. De leerlingen werken het vaakst aan het verwerken van onderzoeksresultaten (31%) en het schrijven van een ondernemingsplan (31%). De meeste leerlingen werken nooit aan loopbaanoriëntatie.

Figuur 28. Resultaten leerlingen: leeractiviteiten die de leerlingen doen in de les

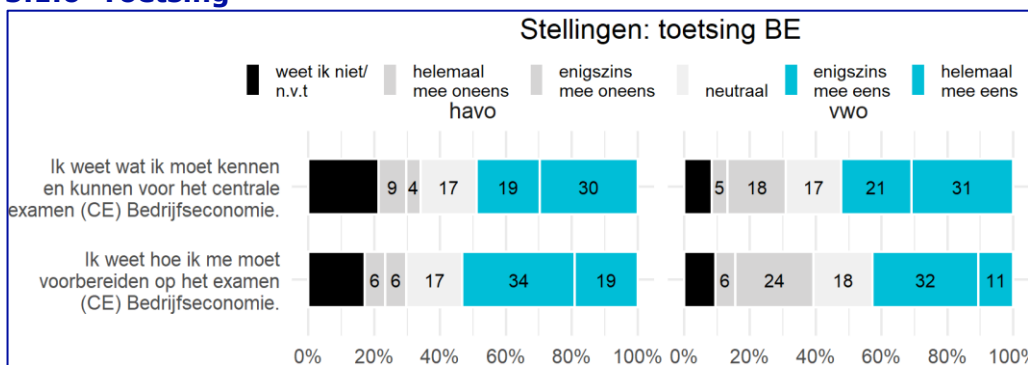
5.1.5 Lesinhoud

Figuur 29. Stellingen over de lesinhoud

Ongeveer 55% (vorige 60%) van de havoleerlingen vindt dat er te veel begrippen worden behandeld bij BE, dat is bij de vwo-leerlingen 77% (vorige 51%). De toename bij de vwo-leerlingen is opmerkelijk. Hoe de onderwerpen samenhangen is voor 60% (vorige 44%) van de havoleerlingen duidelijk; bij de vwo-leerlingen is het duidelijk voor 68% (vorige 65%). Ongeveer de helft vindt dat ze heel veel moeten berekenen (54%h, 61%v) (niet gevraagd in de vorige meting).

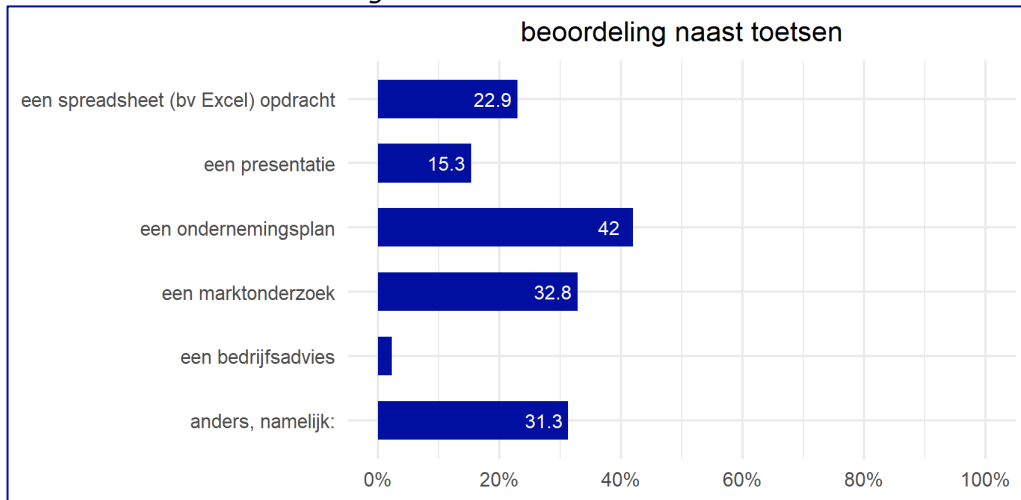
5.1.6 Toetsing

Figuur 30. Stelling over de toetsing van het programma

52% van de leerlingen weet wat ze voor het CE moeten kennen en kunnen (vorige 40%). Uitgesplitst voor havo en vwo is dat nagenoeg hetzelfde (49%h en 52%v). Voor 47% van de leerlingen is het duidelijk hoe ze zich moeten voorbereiden op het CE, hier is tussen havo en vwo een klein verschil (53%h en 43%v). Dit kan te maken hebben met het leerjaar waarin de leerlingen zitten en de afstand tot het CE. Een leerling in v4 zal er minder zicht op hebben dan een leerling in v6. Dit moet met een grotere leerlingpopulatie uitgesplitst worden naar leerjaar.

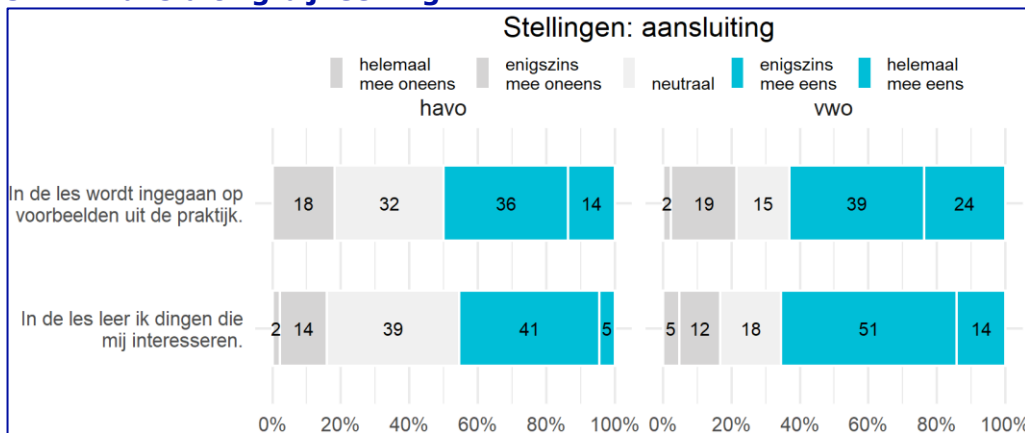
Andere vormen van toetsing

Figuur 31. Resultaten leerlingen: beoordelingen naast toetsen

De meeste leerlingen worden naast toetsen beoordeeld op een ondernemingsplan (42%) een marktonderzoek (33%) of een spreadsheet-opdracht (23%). 31% zegt dat ze geen beoordeling hebben naast toetsen (n=34, 28%), interview (n=3, 2%), Bizzgames (n=2, 2%), verslag, video.

5.1.7 Aansluiting bij leerling

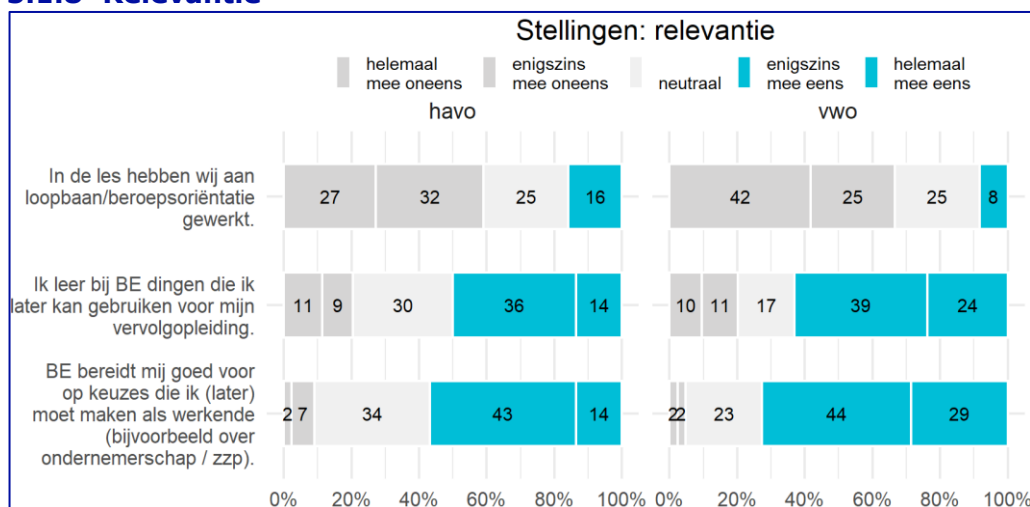

Figuur 32. Stellingen over de aansluiting van het programma bij de leerling

De helft van de havoleerlingen en 63% van de vwo-leerlingen (vorige 58%h en 72%v) vindt dat in de les wordt ingegaan op voorbeelden uit de praktijk. Ongeveer helft van de havoleerlingen (46%) en twee derde van de vwo-leerlingen (65%) vindt dat ze interessante dingen leren in de les (gelijk met vorige: havo 55% en vwo 64%)

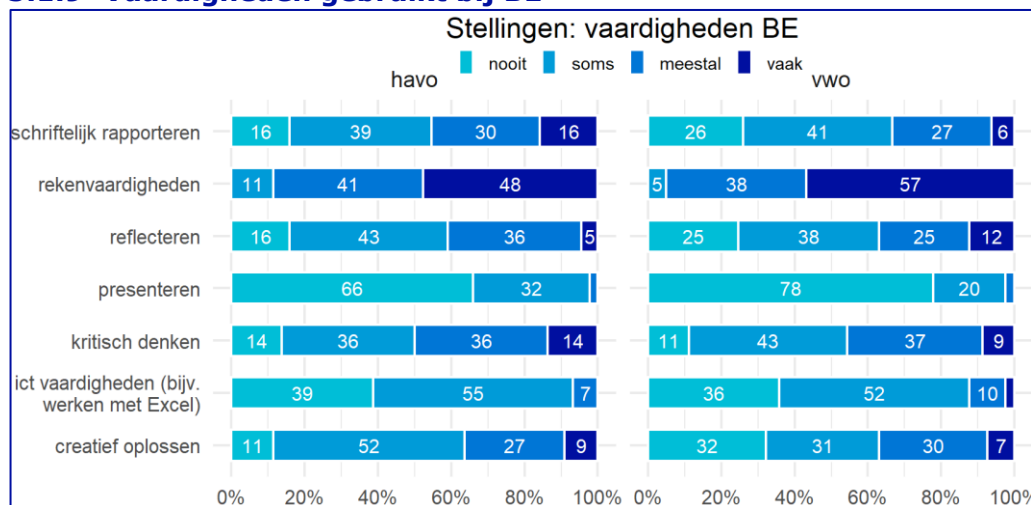
5.1.8 Relevantie

Figuur 33. Stellingen over de relevantie van het vak voor de leerling

In de les vindt een klein deel van de leerlingen (16%h, 8%v), dat ze in de klas gewerkt hebben aan loopbaan/beroepsoriëntatie (vorige 10%h, 15%v). Dit komt overeen met de resultaten in Figuur 30 (leeractiviteiten), waarin ruim twee derde van de leerlingen aangeeft bij BE nooit aan loopbaanoriëntatie te werken. Ruim de helft van de leerlingen (50%h, 63%v) vindt dat zij dingen leren die ze later kunnen gebruiken. Ruim de helft van de leerlingen (57%h, en 73%v) vindt dat het vak ze een goede voorbereiding geeft op de keuzes die ze verwachten te gaan maken als werkende.

5.1.9 Vaardigheden gebruikt bij BE

Figuur 34. Vaardigheden gebruikt bij BE, voor havo- en vwo-leerlingen

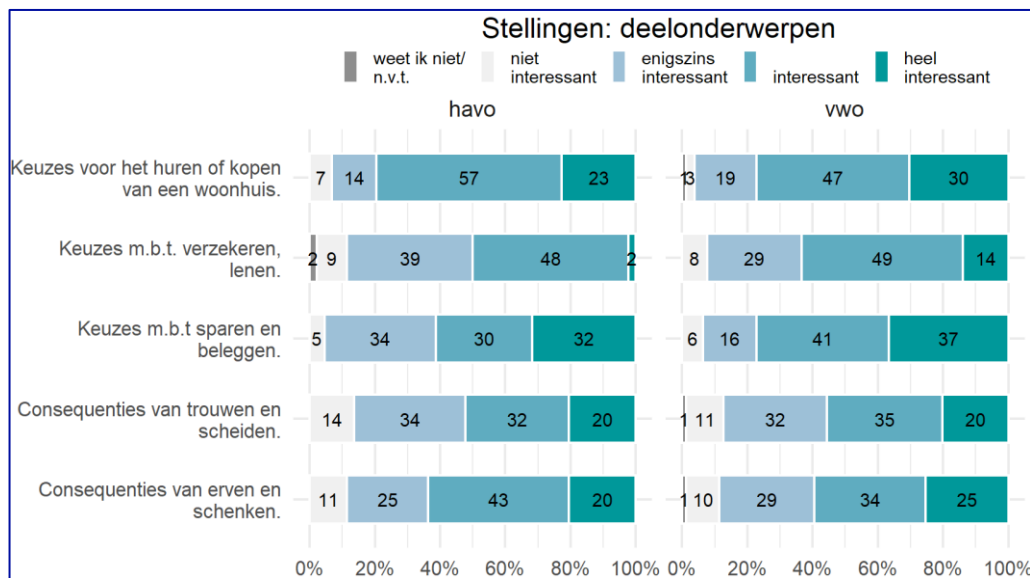
In Figuur 34 is te zien welke vaardigheden de leerlingen vinden dat ze gebruiken in de les bij BE. Net als bij de docenten is duidelijk dat het meest gewerkt wordt aan rekenvaardigheden.

De rekenvaardigheden worden door havo- en vwo-leerlingen het meest gebruikt, en op een afstandje daarna kritisch denken, reflecteren en schriftelijk rapporteren. Daarna creatief oplossen. Ict gebruiken en presenteren doen de leerlingen over het algemeen weinig.

Tussen havo en vwo lijken geen grote verschillen te zijn. Er lijkt meer nadruk te liggen op schriftelijk rapporteren bij de havo en meer nadruk op rekenvaardigheden bij vwo.

5.1.10 Waardering domein B

Een belangrijke vernieuwing in het programma is het overkoepelende domein B *Van persoon tot rechtspersoon*. Dit domein is toegevoegd voor de samenhang en verbinding van persoonlijke en organisatorische invalshoeken. Het is bedoeld om de rode draad binnen het programma vorm te geven. In de vragenlijst is dit domein en de subdomeinen uitgelicht om te zien hoe de leerlingen die ervaren in de lespraktijk, zie Figuur 35.

Figuur 35. Waardering voor subdomeinen B1

Alle subdomeinen in Figuur 35 worden door 50% of meer van de leerlingen ten minste als interessant gewaardeerd. Geen van de subdomeinen wordt door meer dan 14% van de leerlingen als oninteressant beschouwd. Vwo-leerlingen beoordelen de domeinen over het algemeen iets interessanter, met uitzondering van consequenties van erven en schenken. Samengenomen is er een verschil in de waardering tussen de subdomeinen. Het hoogste voor (heel) interessant scoort het huren of kopen van een woonhuis (80%h en 77%v) en vervolgens consequenties van erven en schenken (63%h, 59%v) en keuzes met betrekking tot sparen en beleggen (62%h, 78%v). Laagste scoort keuzes met betrekking tot verzekeren en lenen (50%h en 63%v).

6. Aanbevelingen en discussie

Het doel van het monitoren van het vernieuwde examenprogramma BE is om zicht te krijgen op de uitvoering in de praktijk en de mogelijke knelpunten. Bij het monitoren proberen we zicht te krijgen op de praktijk van zoveel mogelijk curriculair relevante aspecten, met betrekking tot belangrijke thema's en doelstellingen van de vernieuwing. Omdat het een brede meting betreft, is de gewenste mate van verdieping niet altijd mogelijk. Daarom signaleren we in dit hoofdstuk ontwikkelingen in de praktijk en dragen mogelijke oplossingen aan, met de kanttekening dat nader onderzoek vaak nodig is.

De punten die hier genoemd zijn, komen voort uit het bespreken van de resultaten in hoofdstuk 4-5 met vakinhoudelijke experts en lerarenopleiders (hierna aangeduid als 'geïnterviewden').

Het beeld dat uit de resultaten naar voren komt, correspondeert over het algemeen met de ervaringen en indrukken van de geïnterviewden. De ontwikkeling over tijd suggereert dat docenten tevredener worden, maar er zijn nog cruciale zaken die aandacht behoeven. Die worden hieronder uitgewerkt.

De leerlingen die bevroegd worden lijken redelijk tevreden, met de kanttekening dat het een kleine en niet representatieve groep is. Interessant is dat er geen verschuiving is in tevredenheid met het leerjaar: je zou verwachten dat v6 positiever zouden zijn dan v4-ers. In de vervolgmonitoring (februari-maart 2022) kijken we daar in meer detail naar.

6.1 Tijdsdruk

Het opvallendste uit het rapport is voor de geïnterviewden de tijdsdruk bij de havo. Het is duidelijk dat dit nader onderzoek behoeft: wat zijn precies de oorzaken en welke instrumenten zijn er om dit probleem te verlichten? Hier zijn verschillende factoren van belang: de grootte van de inhoud van het examenprogramma, de uitwerking in de syllabus en de bekendheid van de docenten met de inhoud van het CE, de lesmethoden, en de scholing en curriculaire ondersteuning.

6.1.1 Examenprogramma/syllabus

Bij docenten speelt volgens de geïnterviewden een onzekerheid wat in het CE komt. De oorzaak ligt mede in hoe de toepassing van handelingswerkwoorden is uitgewerkt in de syllabus. Ook met de syllabus ernaast vinden docenten het moeilijk iets te schrappen uit het onderwijsprogramma.

Bij uitgevers speelt dit waarschijnlijk ook. Voor de zekerheid zullen ze eerder teveel dan te weinig erin zetten. De visie van het vak zou meer ruimte moeten krijgen: wat wil je met het vak? Door dingen eruit te halen krijgt dit meer ruimte.

Binnen domeinen zijn sommige onderwerpen niet met elkaar in lijn: bij domein G van het havo wordt gesproken over de eenvoudige organisatie, in domein D2 wordt de aandelenemissie uitgebreid besproken. Ook zouden sommige inhoudelijke keuzes het programma minder vol kunnen maken, zoals voor het havo één winstbegrip op te nemen. Daarnaast zijn de handelingswerkwoorden niet duidelijk genoeg beschreven en op sommige punten niet consistent gebruikt in syllabus en CE.

6.1.2 CE

Docenten hebben behoefte aan houvast van de examens. Dit kan mede liggen aan de syllabus en hoe deze geïnterpreteerd moet worden, of hoe de examenmakers deze gaan interpreteren. Er leeft een behoefte aan meer voorbeeldtoetsmateriaal. Dit zal in de volgende meting opnieuw bevestigd worden, omdat verwacht wordt dat deze behoefte afneemt met meer bekendheid met het programma en meer afgenomen examens.

In de lespraktijk wordt veel aandacht besteed aan lagere orde denkvaardigheden – reproduceren, berekenen. Dit kan een bijeffect zijn van het voorbereiden voor het CE, waarin veel berekenvragen staan. Vragen over begrip komen minder aan de orde. Leerlingen willen ook dat het vak praktijkgericht ingericht wordt. Dit zou met bovenstaande te maken kunnen hebben.

6.1.3 Lesmateriaal

In de resultaten zien we verschillen in de beleving van het programma en de samenhang tussen onderwerpen, afhankelijk van de gebruikte lesmethode. Dit wijst erop dat ook door lesmateriaal de tijdsdruk bij docenten verlaagd kan worden. Hiervoor is nader onderzoek nodig. Echter, onafhankelijk van gebruikte lesmethode ervaren alle docenten tijdsdruk.

De bekendheid van het examenprogramma (of wat er vernieuwd is ten opzichte van het vorige programma) is nog niet helemaal te duiden. Het is opvallend dat best veel docenten aangeven dat ze de syllabus niet bestuderen. De geïnterviewden geven aan dat het gebruiken van de syllabus naast de lesmethode nodig is om voor leerlingen helder af te bakenen wat bij het centraal examen tot de verplichte stof hoort.

6.1.4 Scholing/ondersteuning

Docenten geven zelf verscheidene behoeften aan voor inhoudelijke scholing. Daarnaast lijkt het ook nuttig om de docenten meer toe te rusten in hoe ze BE-

onderwerpen in samenhang kunnen aanbieden, of een toelichting over het examenprogramma in het algemeen.

De geïnterviewden geven aan dat er steeds maar weinig animo geweest voor scholingsinitiatieven. De Vecon is van plan om jaarlijkse regiobijeenkomsten of nascholing te houden over bijvoorbeeld schenken en erven en over opties. In de vervolgmonitoring zullen we proberen te peilen in hoeverre de docenten de ontwikkelingen bij BE bijhouden, zoals artikelen/vakliteratuur (dus naast scholing). Opvallend is dat docenten die meer affiniteit hebben met 'marketing en ondernemerschap' het examenprogramma als samenhangender ervaren (56%) dan docenten met affiniteit met bedrijfsadministratie (41%) of financiële dienstverlening (15%). Ook bij leerlingen is dat patroon te zien, respectievelijk 54, 32 en 10%.

Het leren van elkaar, of het profiteren van elkaar, via een landelijk netwerk of voorbeeldlesmateriaal en opdrachtmateriaal, is volgens de geïnterviewden wel een belangrijk instrument om het examenprogramma beter uit te kunnen voeren in de tijd die ervoor is. Bij de vorige enquête was er een roep om gebruikersbijeenkomsten te beleggen vanuit de verschillende methoden.

6.1.5 Verschil havo en vwo

Een belangrijk doel van de vakvernieuwing, het differentiëren tussen havo en vwo, wordt nu onvoldoende gerealiseerd. De havo is niet toepassingsgerichter, terwijl dit beoogd was. Dit kan mogelijk teruggevoerd worden op de ervaren tijdsdruk, waardoor het SE en de praktijk/toepassingsgerichte opdrachten in het gedrang komen. Bij het vwo lijkt dit minder te spelen, hoewel meerdere leerlingen aangeven dat meer toepassingsgerichtheid gewenst is.

6.1.6 LOB

In de lessen wordt weinig aandacht besteed aan LOB. Ook de leerlingen willen meer LOB. Mogelijk is dit aspect van het examenprogramma enigszins in de verdrinking gekomen, bijvoorbeeld doordat excursies of het uitnodigen van gastsprekers door COVID-19 bemoeilijkt werd.

Het kan interessant zijn om de koppeling met het vervolgonderwijs verder te onderzoeken. Sommige scholen geven bedrijfseconomie alleen bij profiel EM, andere scholen juist ook bij technische profielen, in verband met technische startups. Vervolgopleidingen zouden ook nuttige bronnen kunnen zijn of betrokken kunnen worden: ze hebben misschien leuke en relevante opdrachten. Voor de voorlichting over het keuzevak zou de rol van hbo/wo sterker kunnen zijn. Meer voorlichten, enthousiasmeren of realistische verwachtingen scheppen; een alumninetwerk kan daarbij helpen.

6.1.7 SE

In de vragenlijst is weinig aandacht besteed aan het SE. Er zijn signalen dat het CE zoveel tijd en aandacht in beslag neemt, dat docenten daar in beperkte mate aan toe komen. Daarbovenop komt ook de invloed van corona op de lespraktijk.

Het verminderen van de tijdsdruk vanuit CE-deel van het examenprogramma is van groot belang, omdat het aandeel van het SE in de lespraktijk kleiner lijkt dan beoogd. Dit beperkt de keuzeruimte van docenten om het vak in te richten en in te spelen op actuele thema's. Een voorbeeld daarvan is domein H, dat gaat over een keuzeonderwerp.

Een belangrijke reden voor de vakvernieuwing was om het programma het actueler te maken. De ontwikkelingen in de praktijk zijn natuurlijk dermate snel dat niet alles in het EP zijn beslag krijgt (bijvoorbeeld bitcoins en cryptocurrency, of online winkels en 'influencers'). Dit zou ruimte kunnen krijgen via het SE. Relatief veel domeinen en subdomeinen worden tot het CE gerekend. Bovendien zijn alle subdomeinen van B niet alleen SE-domeinen, maar ook CE-domeinen.

7. Referenties

Akker, J. van den (2003). Curriculum perspectives: An introduction. In J. van den Akker, W. Kuiper & U. Hameyer (eds.), *Curriculum landscapes and trends* (pp. 1-10). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Commissie Boot (Vakvernieuwingscommissie M&O) (2014). *Van M&O naar Bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid*. Enschede: SLO.

Elzen, M. den, & Penning de Vries, B. (2020). Monitoring invoering vernieuwde bedrijfseconomie: Tweede meting docenten en leerlingen 2019-2020. Enschede, SLO.

Elzen, M. den, & Penning de Vries, B. (2019). *Monitoring invoering vernieuwde bedrijfseconomie: Startmeting docenten 2018 - 2019*. Enschede: SLO.

8. Bijlagen

8.1 Docenten: opmerkingen bij de waardering van de domeinen

Tabel 10. Opmerkingen van de docenten bij de domeinen

Opmerking

- h C1,C2,B1.4 te gedetailleerd. leerling moet te veel details kennen. Beter de hoofdlijnen behandelen: helikopterview.
- h De onderlinge weging is onvoldoende beschreven. Zeker tussen de domeinen. De vaknaam BE had beter financiële zelfredzaamheid kunnen zijn, of BF op z'n best, gezien net CE. Bedroevend.
- h de relevantie van sommige onderwerpen is niet zo heel groot. Het uitgeven bij aandelen bij een NV krijgt veel aandacht maar is weinig relevant voor de leerling als startende ondernemer. Domein B moet absoluut behouden blijven!
- h Domein B vind ik veel te uitgebreid (in het examenprogramma). Er zou een groter deel alleen SE-stof moeten zijn.
- h Door tijdsdruk heb je nergens de ruimte voor extra verdieping. Sterker nog: verdiepingsopdrachten waar bij M&O nog tijd voor was, zoals schrijven ondernemingsplan of marketing van bedrijven onderzoeken, heb ik bij de invoering van Beco geschrapt om in ieder geval het hele programma te kunnen behandelen. Een absolute verarming van mijn lessen.
- h Er zou samenhang moeten zijn, maar ik zie het niet.
- h H: keuzeonderwerpen onder de horizon
- h Het is gewoon veel te veel in havo 4/5 . De lesstof is bij de methode [methode A] en [methode B] met honderden pagina's toegenomen. Dit heb ik al een keer eerder genoemd en gemeld. [verwijderd naam]
- h Het programma is te vol, domein B veel te dominant op CE. Gewoon schrappen, financiële zelfredzaamheid hoort een verplicht vak in de onderbouw te zijn en niet bij beco gepropt te worden.
- h Het programma is veel te overladen
- h Ik vind t een mooi programma. Jammer dat leerlingen een hoge werkbelasting ervaren voor het vak en daardoor vooral op havo de motivatie gauw verliezen. Variatie in lessen is hierdoor een must
- h In het examen kwam 1 subdomein helemaal niet voor en de nadruk kwam te liggen op twee domeinen dat deed geen recht aan het eindexamen programma
- h marketing heeft een plek in het programma maar is veel te oppervlakkig. Of goed erin of anders eruit.
- h Misschien handig om te onderwerpen te benoemen bij de subdomeinen (bv EV van NV; winstverdeling, BEA en BEO) Maakt het allemaal iets overzichtelijker
- h onderdeel opties schrappen; snappen ze echt niet
- h op zich kan familie- en erfrecht leuk zijn, maar het havo programma is nu overladen vol.
- h Vreemd dat voorraadwaardering ontbreekt
- v De te algemene definiëring van de diverse deelonderwerpen per domein maakt het voor methodemakers lastig een allesomvattende methode te maken, voor docenten

lastig om alles te behandelen en voor examenmakers te makkelijk om in de toekomst heel breed en specifiek opgaven te ontwerpen.

- v Domein B is bedoeld als een brenger van samenhang, maar voelt als een onsamenhangend bij elkaar geraapt hoopje onderwerpen. Zonder de zaken als schenken, erven en samenleven zou het vak er qua samenhang en inhoud op vooruitgaan. Waarom vallen we middelbare scholieren lastig met een abstract onderwerp als opties? In mijn studie bedrijfseconomie kwamen opties pas in het tweede jaar ter sprake en nu introduceren we het onderwerp aan 15-jarigen. Domein E heeft meer potentie om op een uitdagende manier terug te komen, maar dan het liefst als SE onderdeel omdat de stof zich goed leent voor praktische opdrachten. Domein F is te groot, wat is voor onze doelgroep het belang van Direct en Absorption costing? Domein G bevat ook onderwerpen die te vergezocht zijn voor de doelgroep: modellen van de W&V, het kasstroomoverzicht en DuPont horen op hbo's en universiteiten thuis.
- v H: keuzeonderwerpen te summier uitgewerkt
- v Ik vind domein B trouwen, scheiden, schenken en erven een absoluut vreemde eend in het programma. Elke lIn zou dit moeten krijgen bijv bij maatschappijleer. lIn willen gewoon weten hoe je een bedrijf moet opstarten liefst dit zelf via een of meerdere po's ervaren. Het domein F met kostprijsberekeningen blijft voor veel lIn een te hoog niveau gezien de beschikbare tijd en gegeven uitleg. Het programma BE is veel te uitgebreid en ondanks skippen vd helpt vd opgaves nog tot Pasen bezig geweest met nieuwe stof. Geen tijd meer om examens te trainen. Ook zijn de aanpassingen in het programma, de syllabus has 6 (...) versies dit jaar en het bleef onduidelijk op wat voor manier lIn de onderwerpen moesten beheersen, dus ik heb ze maar op het oude level getraind. Navraag bij collega's gaf hetzelfde beeld. Graag een programma waar de onderneming weer centraal staat en de lIn naast opgaves ook met praktische opdrachten daadwerkelijk gaan ondernemen en er ook tijd is om bijv. jaarrekeningen/rapportages van grote bedrijven te analyseren. Marketing en Management krijgen te weinig gewicht in het eindexamen in relatie tot de aandacht die de syllabus daarvoor inruimt.
- v Marketing: idem als bij havo ["marketing heeft een plek in het programma maar is veel te oppervlakkig. Of goed erin of anders eruit."]
- v Opties in het vwo programma zijn veel te uitgebreid en complex. Kan me niet voorstellen dat dit de bedoeling kan zijn van een algemeen vormend vak. Verder vind ik domein B een hele grote toevoeging die absoluut behouden mag blijven. Bedrijfseconomie is een grote vooruitgang ten opzichte van m&o.
- v opties te uitgebreid en pittig voor leerlingen.
- v Schrap C1

8.2 Docenten: opmerkingen bij reflectie op het doorlopen van het BE examenprogramma

Tabel 11. Reacties docenten: veranderingen aan onderwijsprogramma voor volgende cohorten

Opmerking

Verwacht je voor de aankomende klassen h5/v6 veranderingen in de uitvoering van het examenprogramma algemeen te gaan aanbrengen (bijvoorbeeld n.a.v. coronamaatregelen of door hun bekendheid met programma)?

- h Diepgang wordt gemist in havo 5 en vwo6
- h Door ziekte uitval hebben we heel weinig lessen gedraaid dit jaar. Met meer tijd zou het makkelijker moeten worden, al is het programma wel erg vol
- h Geen idee, we gaan het zien....
- h Gezien covid-19 zal er in h5 veel bijgespijkerd moeten worden uit h4, wat het programma nog voller maakt.
- h Het zou wel een beetje beperkt mogen worden (aantal onderdelen geen CE-stof maar keuze-onderdelen voor SE). Is een wens, ik verwacht het niet.
- h hopelijk. Het is een zwaar programma. Leerlingen leren vaardigheden, en bij aantal onderwerpen voorzien leerlingen niet wat ze aan het doen zijn.
- h Ik hoop zonder covid-19 meer tijd te hebben voor praktische (verdiepende) opdrachten
- h Ik snap de vraag niet: in mijn programma of van boven/elders aangestuurd?
- h ik verwacht niks, maar vind wel dat er onderwerpen geschrapt dienen te worden zodat er meer oefentijd kan komen voor het examen bijv Marketing eruit
- h Ja (n=4)
- h Ja ik ga eerst alleen CE stof behandelen en kijk of er nog tijd over is voor SE stof
- h Ja minder tijd aan SE stof en keuze onderwerpen besteden.
- h Ja vooral de havo leerlingen worden "lastiggevallen" met stof die veel te hoog gegrepen is voor hun niveau.
- h Ja, de overladenheid is al langer bekend. Verdeling se/ce is ook te scheef.
- h Ja, er moet meer herhaald worden uit de voorexamenklassen om kennishiaten te ondervangen.
- h Ja, iets meer nadruk op begrippen, aangezien er twee keer naar werd gevraagd in het CE.
- h Ja, met name de hoeveelheid stof
- h Ja, veel te omvangrijk voor havo
- h Ja. Familie- en erfrecht het hoogst noodzakelijke. Hetzelfde voor marktverovering en P&O.
- h Ja. Het is veel te vol
- h Jazeker, meer focus leggen op onderdeel geldzaken aangezien 60% van het CE Havo dit onderwerp omvatte
- h Nee (n=7)
- h Nee, het jaar erna pas nu bekend is dat de nadruk blijkbaar ligt op [inhoud methode A] die wij aan het begin van havo 4 behandeld hebben. Domein e en f deden wij altijd in havo 5 maar dit komt vrijwel niet terug in het examen
- h Nee, ik heb het programma voor covid ook grotendeels uitgevoerd dus ik weet dat het haalbaar is binnen de tijd op de manier zoals ik het doe.
- h Nee, niet echt.
- h Nee, omdat dit pas het eerste jaar is dat er een examen BEC is afgenomen, is het nog niet helemaal duidelijk wat leerlingen kunnen gaan verwachten de komende jaren. We dienen ons nog te houden aan het volledig examenprogramma.
- h nee. ondanks COvid hebben de leerlingen alles gedaan en kunnen doen
- h Nee. Mijn leerlingen zijn goed voorbereid op het examen, maar dat wil niet zeggen dat ik de keuzes die ik daarvoor moet maken, omarm. De aansluiting met het hbo is verminderd. Leerlingen weten minder vd stof die r toe doet. Het CE is te eenzijdig en onevenwichtig en daardoor relatief makkelijk punten scoren met een zeer beperkt deel vd stof.
- h Nee. Wel door richtlijnen van ministerie O&W betreffende schoolexaminering (afsluitend karakter in examenjaar).
- h Opties moeten er echt uit. Dit gaat echt veel te ver.
- h pta wordt enigszins aangepast
- h Zonder covid. Het examenprogramma (CE) zit veel te vol. Dit moet voor de havo naar beneden worden gebracht. Wij bieden nu de stof samengevat aan. Om het er maar doorheen te krijgen.
- v aanpassingen gedaan in PTA
- v Ik hoop zonder covid-19 meer tijd te hebben voor praktische opdrachten

- v Ik verander her en der qua volgorde wat, maar het is bijzonder onduidelijk in hoeverre ik door de methode aangebrachte diepgang in het examenjaar kan laten vieren. Al met al is het een veel te vol programma.
- v Ik wil nog meer focussen op ondernemerschap en praktische invulling van onderwerpen door gastlessen maar dat is door covid-19 helaas te weinig gelukt omdat de gastlessen geen doorgang konden vinden en de leerlingen niet op bedrijfsbezoek konden gaan.
- v Ja (n=4)
- v Ja, want het programma is overladen.
- v Leerlingen eerder ervaring laten opdoen met bronnenopgaven
- v Nee (n=8)
- v Niet direct. Eerst eens kijken hoe het gaat in een 'normaal' jaar zonder covid, voordat gelijk de boel op de schop gaat. Daarbij waren mijn examenresultaten goed dit jaar.
- v pta enigszins aangepast
- v Vanwege covid (uitval lessen) zal ik lessen eenzijdiger en minder praktijkgericht, interactief maken. Het programma is al overladen door de veelheid aan onderwerpen die ook nog eens te ruim gedefinieerd zijn. Covid maakt het nog ingewikkelder alle stof te behandelen, maar de overladenheid is ook zonder covid te groot
- v Weet ik niet
- v Wens: aanpassing verdeling SE/CE Verwachting: geen
- v Zeker. Ik ga goed nadenken over invulling domein B
- v zelfde opmerking als bij Havo: door de overladenheid van het programma zijn de leukste en interessantste stukken van mijn M&O-lespraktijk geschrapt. Dat betreft het schrijven van een ondernemingsplan en het analyseren van marketing van grote bedrijven. Dit is simpelweg gedaan wegens tijdsdruk.

8.3 Docenten: opmerkingen aan het einde van de vragenlijst

Tabel 12. Eindopmerkingen docenten

Bedrijfseconomie is een mooi vak, maar verdeling tussen se/ce zou beter moeten. Denk dat sommige onderwerpen beter SE onderwerpen zouden kunnen worden (marketing, ondernemerschap) omdat je het dan ook op alternatieve manieren kunt toetsen die meer recht doen aan het verworven inzicht van de leerling. Domein B (in grote lijnen) absoluut behouden.

De CE stof is te omvangrijk. Leerlingen overzien de hoeveelheid niet. Geven vrijwel allemaal terug dat Beco echt het vak is waar ze het meeste voor moeten kennen. Werkt niet altijd motiverend naar leerlingen die in de derde klas hun profiel moeten kiezen als ze dit horen. De flexibiliteit in M&O mbt verplichte onderdelen in het SE (maar niet op CE, dus marketing en personeel) zorgde ervoor dat er ook met praktische opdrachten op het hoogste niveau van Bloom gewerkt werd. Doordat nu alles op het CE aan de orde kan komen moet er veel meer aandacht aan simpelweg leren gegeven worden. Dit zorgt voor minder interessante lessen, minder uitdagende opdrachten, kortom: een minder leuk vak. Voeg daar bij het los-zand dat dit programma is, en leerlingen hebben er minder lol in dan bij M&O. Dat geldt niet alleen voor de leerlingen, maar ook voor hun leraar. Door mij zijn de volgende onderdelen geschrapt na 1 jaar bedrijfseconomie omdat ik anders het programma niet af kreeg: Ondernemingsplan (op basis van business

model canvas), vergelijkend onderzoek naar marketing van bedrijven, wekelijks een artikel uit de krant bespreken dat over de lesstof gaat. Dit is werkelijk een verarming van het vak. Kijkende naar de laatste CE's (2021, TV1) is het belang van financiële zelfredzaamheid doorgeschooten. De inhoud van het vak is best aardig. Het is jammer dat bij het CE getest wordt of je goed bent in lezen en het opschrijven/trekken van conclusies. Nu zorgt het examen ervoor dat je gaat focussen op HOE je het examen moet maken in plaats van op de inhoud. Dit vind ik een veel groter probleem dan de inhoud van het vak bedrijfseconomie.

Ga echt serieus met het Havo programma aan de slag. Nog geen 2 jaar voor dit overladen programma is veel te weinig tijd. Ik heb het gevoel continu in de haastmodus te zitten.

Goed om toch nog een keer te kijken naar de hoeveelheid onderwerpen die de havoleerlingen zich eigen moeten maken. Daarnaast hoop ik dat het CE beter de totale leerstof gaat beslaan.

het is onduidelijk welke formules de leerlingen wel of niet bij het CE krijgen. Een standaard formuleblad zou handig zijn voor het CE.

het vak BE is stuk onaantrekkelijker voor leerlingen dan het vak M&O was... te veel verschillende onderdelen. Had graag weer meer terug gegaan naar Bedrijfsadministratie en minder hype onderwerpen..

Marketing kan er wel uit net als de onderdelen van Effectuation/causation. Financiële zelfredzaamheid is ook een hype... over 10 jaar is t er weer uitgegooid voorspel ik... bepaalde onderdelen niet. maar als term wel

Ik vind de overlap met economie in domein B onnodig. Vrijwel alle leerlingen met BE hebben ook algemene economie en dan is dit dubbelop en bovendien veel te juridisch en diepgaand, waardoor de link met bedrijfseconomie zoek raakt. Andere nieuwe onderdelen zijn prima. Investeringsselectie mag ruimer aan bod komen.

Ik wil het SLO en het Cito en de Vecon en iedereen die bij het examenprogramma Havo Bedrijfseconomie echt dringend vragen om het examenprogramma te verminderen en verkleinen. Het is echt veel te veel. Daarnaast zijn de lesmethodes niet goed aangepast. Ik heb alleen als docent echt niet de tijd om een nieuwe methode te schrijven. Hier ben ik trouwens wel mee bezig, want [methode A] en [methode B] bieden het beide niet goed meer aan. Het is echt teveel en veel leerlingen vinden het ook te veel. Hierdoor zal BEC uit de markt worden geprijsd door de leerlingen zelf. Dat lijkt mij niet de bedoeling omdat Bedrijfseconomie juist erg goed aansluit op het HBO. Vele malen beter dan Economie

Kijk nog eens goed naar de inhoud van het programma van de Havo, dat is te vol. Verder zou er meer ruimte moeten zijn voor werken met Excel. Leerlingen vonden het (Havo en VWO) lastig inschatten welke formules je wel of niet op je examen zou krijgen. Vooral formules op het gebied van efficiency-, prijs-, hoeveelheidsverschillen etc.

Lessentabel wordt met 30% gekort. Om de stof te behandelen heb ik vrijwel alle extra zaken in havo geschrapt. Programma is overladen. Lestijden zijn niet iedere periode gelijk. Sommige onderwerpen sluiten te weinig aan bij bedrijfseconomie, zoals erven en schenken en trouwen. In havo heb ik tijd tekort, in vwo red ik het programma wel. Naast lesuren hebben we ook keuzewerktijd, elke II heeft dit 5x per week 60 minuten. Een deel van deze tijd wordt ook geacht aan bedrijfseconomie besteed te worden. Ondernemerschap is m.i. zwaar onderbelicht en gaat veel te veel uit van fysieke ondernemingen. Leerlingen, zeker havo leerlingen, gaan eerder een online bedrijf beginnen. Over SEO, affiliate marketing en dropshipping hebben we het gewoon niet, wel over aandelen in een NV.....

Programma overladen. Opties bij vwo graag schrappen. Vragen over de helderheid van de syllabus gemist. Vaak is het niet helder of leerlingen bij begrippen die in de syllabus staan ook een berekening moeten kunnen maken (bijvoorbeeld: inkomstenbelasting, opties, herwaarderingsreserve, etc). M.a.w. het is niet duidelijk wanneer subdomein A.1.2 (b) van toepassing is

Tabel 13. Eindopmerkingen door havo/vwo docenten die voor het havo deel ingevuld hebben en daarna de vragenlijst beëindigen.

Opmerkingen over vwo programma

Duidelijk meer tijd voor VWO dan voor HAVO. Het programma voor de Havo is te vol.

examen vwo mag best wat diepgaander op sommige vlakken. daar waren het gewoon havo opgaven

havo lijkt op een slap aftreksel van het vwo programma, het beruchte theezakje.

Het onderdeel opties is voor vwo leerlingen een moeilijk onderwerp om te begrijpen. Er wordt ook veel te diep ingegaan op dit onderwerp. Naar mijn mening heeft het niet direct te maken met de financiële zelfredzaamheid van de gewone man en degenen die dat in het bedrijfsleven gaan gebruiken, die maken gebruik van mensen die daarvoor een opleiding hebben gevolgd. Op dit moment in hun schoolcarrière is het voor leerlingen niet relevant om dit zo uitgebreid behandeld te krijgen.

Het vwo programma past goed bij het niveau. Het verschil tussen havo en vwo is naar mijn idee te klein.

Het VWO zit ook vol en mag ook wel iets minder. Doordat je in het vwo 1 jaar extra hebt, ga je het net aan redden. Maar ook dan is het wel erg vol en er is geen ruimte voor iets origineels te doen m.b.t.. ondernemerschap of een praktische opdracht

Het vwo-programma is relatief minder overladen dan het havo-programma. Verder vind ik in zowel havo als vwo domein F en G een te grote rol hebben ten opzichte van de andere domeinen.

Ik vind het havo programma veel te druk en er worden te veel onderwerpen behandeld. Het vwo programma is prima te doen, die hebben ook een jaar langer de tijd. Het havo programma lijkt veel op het vwo programma. In principe geen probleem maar het lijkt er op alsof er voor anderhalf jaar effectief les er te veel gevraagd wordt van onze havisten wat betreft het vak Bedrijfseconomie.

In grote lijnen geldt voor VWO wat ik ook voor HAVO heb ingevuld. Opties moeten echt uit het programma. Dat hoeven de leerlingen echt niet te beheersen om deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer. Veel te diepgaand, veel te specialistisch.

Voor Havo was er een examen gepubliceerd, voor VWO niet. Dit vonden de leerlingen erg lastig.

voor vwo heb je een jaartje extra dus qua tijd red je het daar net. Ook werken de vwo leerlingen zelfstandiger dus gaat het allemaal net wat sneller,

Voor vwo is de aansluiting mbt opties oké, maar de hoeveelheid in net CE onevenredig. Af en toe het gevoel dat ik een AE examen voor m'n neus had. . (ook bij havo) verder te veel F voor aansluiting en voor vaknaam BE.

vwo heeft meer tijd om het programma te doorlopen en dat is echt nodig. Er komen heel veel nieuwe onderwerpen aan bod voor de leerlingen dat vereist veel inzet en motivatie en oefenen van vaardigheid van de leerlingen. waardoor het leuke praktische gedeelte onderspit delft.

VWO zit qua tijd veel ruimer in haar jasje.

Opmerkingen over havo programma:

Wat ik jammer vind, is dat er zoals zo vaak op de havo is gekozen voor een programma vwo-light. Ik had het mooi gevonden als er een specifiek programma was gemaakt voor de havo-doelgroep, waarbij bijvoorbeeld veel meer focus had gelegen op personeelsbeleid, marketing, ondernemerschap en administratie (naast financiële zelfredzaamheid, dat lijkt me voor iedereen relevant). Dit sluit veel meer aan bij wat havo-leerlingen later gaan doen dan het analyseren van jaarverslagen of finance-vraagstukken. Ik heb nu het gevoel dat ik op de havo alles 'net niet'-behandel en dat vind ik zonde.

8.4 Leerlingen: Toelichting bij aanraden aan derdeklassers

[niet gecategoriseerd]

Klas leerling reactie

- h4 Als je goed ben in wiskunde makkelijk
- h4 Als je goed bent in begrijpen en leren dan is dit een vak die je makkelijk zou moeten kunnen halen
- h4 Handig voor toekomst
- h4 Het is een heel leuk vak en je hebt er ook nog iets aan voor de rest van je leven.
- h4 Het is een interessant vak, maar je moet het wel kunnen.
- h4 het is een leuk vak en je hebt er later sowieso iets aan
- h4 Het is een prima vak en je leert er veel nuttige dingen voor later.
- h4 Het is erg handig voor later, je leert veel dingen die later van pas komen
- h4 Het is heel makkelijk, wel saai
- h4 het is moeilijk en had het vak anders verwacht, ligt misschien ook aan de docent
- h4 Het is wel leuk om te volgen en vooral interessant
- h4 het kan handig zijn voor later, maar ik vind het niet echt een leuk vak en soms erg onduidelijk. Ook vind ik persoonlijk het gedeelte over lenen en rente erg lastig, maar wel belangrijk.
- h4 Het vak is grotendeels toegankelijk voor kinderen en kan leiden tot een goede opleiding.
- h4 Het vak is heel nuttig voor in de toekomst. Je weet bijvoorbeeld al verschillende dingen over lenen.
- h4 het wordt in de 3e heel anders gepresenteerd dan het daadwerkelijk is, het is een stuk lastiger en je moet er echt inkomen
- h4 Ik denk dat je er later wel veel aan hebt.
- h4 ik zou het aanraden voor de kinderen die er later ook echt iets mee willen doen en anders zou ik het niet aanraden want het is best een lastig vak.
- h4 Is een van de vakken die mij dingen leert waar ik iets aan heb.
- h4 Ja, ik zou het kiezen, omdat dit een vak is wat je later nodig gaat hebben
- h4 Je kunt het of je kunt het niet
- h4 Leuk vak
- h4 Moeilijk, onze methode sluit niet aan op andere methodes van andere vakken. Het is erg anders. Toetsen worden niet goed gemaakt op mijn school.
- h4 Nee
- h4 Niet echt een leuk vak. Docent maakt de lessen heel saai en slaapverwekkend
- h4 Niet echt een super vak, maar je hebt er later misschien wel wat aan
- h4 niet een al te moeilijk vak als je er genoeg tijd aan besteed
- h4 omdat het een uitdagend vak is wat zeer zeker een mooie toevoeging is als je een economische pakket kiest
- h4 Wel omdat je er wel veel aan hebt/ van leert en het helpt bij je algemene kennis. Maar het is veel leer werk en begrijpen als het je niet ligt , ligt het je ook echt niet.

- h5 Het is lastiger dan je denkt en het is veel
- h5 Ik raad het wel aan omdat het een belangrijk vak is voor mijn vervolgopleiding, maar ik vind het een vrij lastig vak
- h5 Ik vind BE een heel leuk vak maar ik denk dat het niet voor iedereen zo is.
- h5 Ik zou het aanraden, omdat het een nuttig vak is. Je leert ook veel wat je in de toekomst kunt toepassen.
- h5 Ik zou leerlingen het aanraden omdat het een simpel vak is waar je al snel een voldoende voor kan halen.
- h5 Je moet wel dit enigszins interessant vinden anders is het heel moeilijk
- h5 Kies het als je later de economie in wilt gaan zo niet heb je niks aan dit vak je hebt er veel aan als je later wilt beleggen of in de huizenmarkt geïnteresseerd bent.
- h5 Omdat je erg veler in je leven nog best veel aan kan hebben. (lenen, hypotheek opstellen, enzo.)
- v5 BE is heel nuttig voor later. Het geeft je informatie die je echt later kan gebruiken! Bijv het onderwerp sparen en beleggen kan je later gebruiken als je wilt sparen voor iets groots waar je aan toe bent Bv je huis. Het onderwerp rente en belasting daar kom je later ook gegarandeerd mee te maken. Je zou immers belasting moeten betalen of je ouders
- v5 Duidelijk begrijpelijk en relevant voor later
- v5 een 7 want ik vind het vak erg leuk en ik denk dat ik er heel veel aan heb later maar ik vind het wel heel moeilijk.
- v5 Goed vak wel moeilijk
- v5 handig voor later
- v5 Heb je later veel aan
- v5 Hebt er veel aan voor later
- v5 het is belangrijk en ik vind het super leuk om te doen.
- v5 Het is een leuk van dat je later misschien nodig hebt.
- v5 het is een vaak waar je wel wat aan hebt en dat ook niet te moeilijk is
- v5 Het is een zeer nuttig vak, omdat je onderwerpen behandelt die op latere leeftijd van toepassing zijn.
- v5 het is minder leuk dan je verwacht, maar wel prima
- v5 Het is niet heel moeilijk maar ook niet makkelijk en sommige dingen zijn wel interessant
- v5 het is super interessant en je hebt er later veel aan
- v5 Het is veel
- v5 Het is voor sommigen heel moeilijk óf heel makkelijk maar er komen handige onderwerpen aanbod
- v5 het is vooral een heel nuttig vak, je leert hier veel dingen die je in de toekomst kan gebruiken
- v5 Het is wel lastig, maar op zich denk ik dat het het wel waard is omdat het later nuttig is.
- v5 het is wel veel werk maar bruikbaar voor te toekomst
- v5 Het vak is moeilijk op momenten maar je hebt er waarschijnlijk wel veel aan in je toekomst
- v5 Ik denk dat je na de middelbare school iets aan het vak hebt + bedrijfseconomie is niet heel veel werk
- v5 Ik raad dit vak wel aan, omdat bedrijfseconomie een vak is waar je dingen leert waar je in de toekomst tegenaan kunt lopen.
- v5 Ik raad het aan als je economie kiest omdat de vakken goed in elkaar overlopen

- v5 Ik raad het aan omdat het vak gewoon enorm veel bijdraagt aan het leven na school. Het leert je omgaan met een bedrijf maar ook hoe je geldzaken met de bank doet. Economische zelfredzaamheid is namelijk belangrijk.
- v5 Ik raad het aan want het is altijd handig voor de toekomst met verzekeringen etc en geldzaken.
- v5 Ik raad het niet aan, omdat je op een eenzijdige manier erg veel theorie binnenkrijgt.
- v5 Ik raad het vooral aan omdat dit het enige vak is waar je later écht iets aan hebt
- v5 Ik raad het wel aan omdat ik wel de voordelen zie voor later. Wel is het moeilijk en vind ik het persoonlijk niet super leuk.
- v5 Ik raad het wel aan, aangezien we veel dingen leren over onderwerpen waar we later in de toekomst wat aan hebben.
- v5 Ik vind het een interessant vak waarbij je veel dingen leert die goed zijn om over het algemeen te weten later in het leven.
- v5 Ik vind het geen leuk vak maar vooral in het begin van het 1e leer je veel dingen die je ook als je er niks mee gaat doen in je werk nodig hebt voor je dagelijkse leven
- v5 Ik zou het aanraden omdat je veel leert over de praktijk van later.
- v5 Is gunstig als je wat wil gaan doen met economie
- v5 ja gewoon geen leuke docenten
- v5 Je hebt er wel iets aan maar je moet het wel bijhouden en er iets voor doen anders gaat het mis
- v5 Je leert heel veel voor later wat sowieso terug gaat komen
- v5 Je leert veel over dingen waar je later ongetwijfeld mee te maken zou krijgen
- v5 Leuk afwisselend vak waar je later zeker iets aan hebt.
- v5 Leuk vak, soms wel moeilijk
- v5 Ligt aan je pakket
- v5 Vreselijk vak verveel je je dood
- v5 Wel: interessant voor je toekomst ivm verzekeren etc. Niet: lastig en niet super leuk vak
- v6 Algemene kennis over financiën, erg nuttig
- v6 Alleen als EM voor je geschikt is.
- v6 Als je een interesse hebt in economie dan biedt bedrijfseconomie een alternatieve blik op het vak die veel verschillende onderwerpen behandelt.
- v6 [Methode B] vind ik persoonlijk niet de beste methode. Ik vind de reken uitleg echt heel kort en onduidelijk en er staan veel dingen heel lastig verwoord in de tekst.
- v6 Bedrijfseconomie is niet per definitie een heel moeilijk, maar wel een heel leuk vak en nuttig vak om te volgen. Als je heel veel moeite hebt met berekenen en inzicht in cijfers is het minder aan te raden, maar over het algemeen is het een goede toevoeging aan je profiel
- v6 Een van de enige vakken op de middelbare school die aansluit op een breed scala van opleidingen op de universiteit.
- v6 Handig voor je toekomst
- v6 Handig voor later
- v6 Handig voor later (zeker financiële zelfredzaamheid)
- v6 Heel nuttig in het gewone leven
- v6 Het is een breed vak. Ook al zou je in je vervolgopleiding later niets met bedrijfseconomie willen gaan doen, is dit vak erg nuttig.

- v6 Het is een gevarieerd vak waarbij je veel te leren krijgt.
- v6 Het is een leuk vak alleen als je er later niks mee gaat doen raad ik het af
- v6 Het is erg handig voor de praktijk, de echte theorie erachter is irrelevant als je hier niks mee gaat doen
- v6 Het is handig voor leerlingen die later zelf een bedrijf willen starten of mensen die iets in het bedrijfsleven willen doen. Leerlingen die daar geen interesse in tonen zouden geen BECO moeten kiezen.
- v6 Het is totaal niet wat ik dacht dat het was. Ik dacht dat je een beetje een blik kreeg in het bedrijfsleven maar het is voornamelijk alleen maar berekenen. Daarentegen staat bijna iedereen die ik ken er laag voor dus dat is ook niet aantrekkelijk. Op de toets komt ook 9/10 keer iets wat je niet hebt geleerd. Kortom BE is naar mijn mening een slechte keus.
- v6 Het is wel nuttig als je fatsoenlijke (of überhaupt) leraren krijgt.
- v6 Het vak is goed te doen
- v6 Het vak is niet heel lastig en vooral stampen. Ook de toetsen vallen mee en ik denk dat je er later zeker iets aan hebt.
- v6 Het vak moet je interesseren. Als je je niet in economische onderwerpen en de werking van bedrijven etc. interesseert is BE een heel saai vak. Als die onderwerpen je wel interesseren kan BE een heel leuk vak zijn.
- v6 Ik vind het persoonlijk een leuk vak. Het is ook bruikbaar voor iedereen later in het leven.
- v6 Ik vind het zelf niet leuk en ga ook geen economische studie doen, maar als je wel iets economisch wil gaan doen heb je er veel aan.
- v6 Ik vond het een heel moeilijk vak waar ik niet goed in werd ondanks inzet. Ik zou het zelf daarom niet zo snel aanraden.
- v6 Je leert veel handige dingen voor als je later zelf misschien een onderneming zou willen starten.
- v6 Moeilijk vak, maar wel interessant en belangrijk voor iedereen in de toekomst. Al gaat het om erven of hypotheek.
- v6 Omdat [naam docent] een goeie kerel is en BE niet al te moeilijk is.
- v6 Wel

8.5 Leerlingen: Meningen over veranderingen aan Bedrijfseconomie

[niet gecategoriseerd]

klas **Leerling reactie**

h4 andere docent

h4 [methode C] de deur uit

h4 De docent

h4 Denk wat meer praktische opdrachten

h4 iets vaker een vrije opdracht bijvoorbeeld presentaties voor een cijfer

h4 Ik zou de huiswerkopgaven overzichtelijker maken en meer werkbladen uitdelen

h4 meer doen

h4 Meer excursies/ kleine bedrijven meer praktijk

h4 Meer praktische opdrachten

h4 Meer projecten, ipv opdrachten

h4 meer uitleg over bepaalde opdrachten.

h4 Meer uitleggen over wat we straks in het dagelijks leven gaan krijgen

h4 Methode iets overzichtelijker

h4 Minder alle regeltjes uit het boek en meer voor dingen in de praktijk

h4 Minder leerstof, en praktische projecten

h4 minder opdrachten

h4 Niet voor elk onderdeel honderden opdrachten geven.

h4 Niks (n=2)

h4 Uitleg meer op de praktijk gericht

h4 Verschil in lessen

h4 Verschil in uitleg en dingen die we doen in de les. Ook duidelijker zijn. (dit ligt vooral aan de docent). Meer praktijk opdrachten.

h4 wat meer speciale activiteiten in plaats van alleen maar het boek doornemen.

h4 Weet ik niet

h5 Meer in de praktijk werken.

h5 Meer lesstof die je later ook in de praktijk moet gebruiken

h5 meer op pad gaan meer excursies toepassingen van het vak zien in de "echte" wereld.

h5 Meer toepassing op echte situaties

h5 Misschien vaker mensen uit het bedrijfsleven uitnodigen om over bedrijfseconomie te praten

h5 Nee

h5 Niet zoveel toetsstof

v5 Alle samenvattingen van [methode C] aan het begin van het boek nu is het onoverzichtelijk

v5 Andere methode / opdrachten. Sommige zijn zo nutteloos

- v5 Andere module
- v5 Bij de methode [methode A] een apart lesboek en een apart opdrachtenboek, op het moment is alles beetje onoverzichtelijk naar mijn mening.
- v5 Dat er iets meer voorbeelden uit het echte leven worden gegeven.
- v5 de lessen ander, niet heel de les uitleg
- v5 de mensen die het vak geven
- v5 de module [methode A]
- v5 De module van [methode A] verbieden
- v5 Een duidelijker [inhoud methode A], met minder overbodige tekst
- v5 Een duidelijkere methode met meer samenhang
- v5 Een project over het huidige leven.
- v5 Iets meer uitdaging voor kinderen die het makkelijk vinden
- v5 Iets meer vragen die je in de context kan zien bij bedrijven. Nu krijgen we vooral de theorie aangeleerd, maar het zou fijn zijn om ook te kunnen zien hoe dit in de praktijk gebeurt
- v5 ik vind dat het een verplicht vak moet zijn want het geeft je basiskennis voor de toekomst
- v5 ik vind het erg veel bereken werk, maar dat wist ik toen ik er voor koos
- v5 Ik zou zelf niet heel veel willen veranderen. Iedereen laten overstappen op de lesmethode [methode C]
- v5 Makkelijker maken
- v5 Meer betrekken tot de leerlingen zelf, wat zij willen leren. Ik merk dat ik wel vaker dingen leer die toch niet altijd even belangrijk zijn of erg makkelijk terug te vinden zijn op het internet.
- v5 Meer creativiteit/vrijheid
- v5 Meer dingen in de praktijk oefenen
- v5 meer gastlessen bv of waarom je dit nodig zou hebben in het dagelijks leven
- v5 meer gefocust op bedrijven
- v5 Meer ingaan op dingen die later van belang zijn. En overzichtelijkere methode
- v5 Meer interactie
- v5 Meer opdrachten en leukere behandeling stof
- v5 Meer opdrachten maken die te maken hebben met onderwerpen die je tegen kunt komen in t toekomstige leven.
- v5 Meer praktische opdrachten
- v5 Meer praktische opdrachten dan alleen maar toetsen
- v5 Meer presenteren
- v5 Minder opgaves
- v5 Minder saaie lessen
- v5 Minder theoretisch en meer berekenen
- v5 Misschien wat meer in de praktijk.
- v5 Niks (n=2)

- v5 Overzichtelijk boek, interessante onderwerpen meer praktijk
- v5 Weet ik niet (n=4)
- v6 Alle stof, dus ook trouwen en scheiden etc. toetsen op het examen. Minder rekenen op het examen.
- v6 Betere [inhoud methode A]. [inhoud methode A] waren soms erg onduidelijk en moesten dikwijls aangevuld worden door mijn docent.
- v6 Bij sommige onderwerpen werd in het boek veel overtollige informatie gegeven die eigenlijk niet op de toets terugkwam/kon terugkomen.
- v6 Docenten
- v6 Een andere methode want de huidige staat vol met zoi wat je niet hoeft te weten.
- v6 Een duidelijk boek met de opdrachten in een apart boek.
- v6 Een leraar
- v6 Een verplicht vak
- v6 Ik denk dat het belangrijk is dat er meer aandacht wordt besteed aan hoe je daadwerkelijk met aandelen handelt en niet alleen aan wat een aandeel is.
- v6 Meer duidelijkheid over de ce stof.
- v6 meer examengericht trainen.
- v6 Meer examens om te oefenen. Voor 6vwo van dit jaar was er maar 1
- v6 Meer praktisch gericht, methode van leren over aandelenmarkten en beurzen is gewoon oud en slecht. Niet in praktijk te brengen
- v6 Meer voorbeelden uit de praktijk, minder droge theorie.
- v6 Minder personeelsbeleid
- v6 Minder rekenen en meer kennis.
- v6 Minder rekenen, aangezien ik hier niet goed in ben. Voor de rest zou het ook fijn zijn om wat concreter te zijn in wat je precies moet leren.
- v6 Minder theorie
- v6 Minder theorie en meer rekenen. Op dit moment zijn er veel hoofdstukken die alleen leerwerk en geen rekenwerk bevatten.
- v6 Misschien iets minder onderwerpen zoals over het trouwen en scheiden.
- v6 Misschien meer toepassingen laten zien in het echte leven.
- v6 Niet zo veel
- v6 Niks, de manier waarop onze school het vak gegeven heeft is echt heel erg goed
- v6 Op de toets komt vaak anders dan de opgaves [methode C]. Ik zou het meer praktisch vak van maken en minder alleen maar theoretisch.
- v6 Wat meer werken aan ondernemingsplannen en onderzoeken.

- v6 Werving en selectie en personeelszaken is een erg klein deel maar past niet echt bij de rest. Dus dat weghalen voor wat meer diepte op andere onderwerpen